

วิเคราะห์เสรีภาพในปรัชญาของรพินทรนาถ ฐากูรกับเดวิด ฮิวม์

An Analysis of Freedom Philosophy of Rabindranath Tagore and David Hume

พระมหาหมณวินทร์ ปุริสุตตโม

Phramaha Maghavin Purisuttamo

ศูนย์วิจัยธรรมศึกษา สำนักเรียนวัดอาวุธวิกสิตาราม

Research Center for Dhammasuksa

Phrapariyattidhamma of Watawutwikasitaram

E-mail : maghavin9@hotmail.com

บทคัดย่อ

บทความเรื่องนี้ สรุปได้ว่า เสรีภาพในทรรศนะของรพินทรนาถ ฐากูร เป็นแนวเทวนิยมคือเสรีภาพของมนุษย์ในโลกขึ้นอยู่กับพระเจ้า พระผู้เป็นเจ้าเป็นสิ่งจริงแท้ที่มีการเคลื่อนไหว มีพลัง พระองค์มีส่วนเกี่ยวข้องกับอาตมมันับจำนวนไม่ถ้วนที่มีอยู่ในจักรวาล ส่วนเสรีภาพในทรรศนะของเดวิด ฮิวม์ เป็นเสรีภาพแนวปัจเจกนิยม ปฏิเสธจิตสารหรือตัวตน เมื่อไม่มีจิตหรือตัวตนก็ไม่มีผู้สร้างหรือพระเจ้า

คำสำคัญ : เสรีภาพ, รพินทรนาถ ฐากูร, เดวิด ฮิวม์

ABSTRACT

This article concludes that freedom in Rabindranath Tagore's viewpoint is theism i.e. human freedom in the world depends on god. God is truly movable and powerful and involves with countless souls in the universe. On the other hand, David Hume's viewpoint about freedom is empiricism. He denied the matter of spirituality and physique. When there is no spirituality and physique, there is no creator or god.

Keywords: freedom, Rabindranath Tagore, David Hume

1. ประวัติย่อของรพินทรนาถ ฐากูร

รพินทรนาถ ฐากูร เป็นกวีทางศาสนา ได้แต่งวรรณกรรมทางศาสนาไว้เป็นจำนวนมาก เช่น คีตาอูชปี ที่ได้รับรางวัลโนเบลจากราชบัณฑิตยสถานแห่งประเทศไทยสวีเดน หลักปรัชญาของท่านก็มาจากรวมธรรมเหล่านั้น ด้วยเหตุนี้ บางคนจึงไม่ถือว่า ท่านเป็นนักปรัชญา ซึ่งก็ถูกต้องในแง่ที่ว่า ท่านไม่ให้หลักอภิปรัชญาเกี่ยวกับสิ่งสมบูรณ์ ไม่ได้ขยายความทฤษฎีให้เป็นไปตามระบบปรัชญาเหมือนนักปรัชญาอื่น ๆ ความคิดทางปรัชญาของท่านจึงกระจัดกระจายอยู่ในวรรณกรรมต่าง ๆ

รพินทรนาถ ฐากูร ไม่ใช่ชนักรตรรกศาสตร์ แต่เป็นนักปราชญ์ผู้รู้แจ้งเห็นจริงที่เรียกตามศัพท์ปรัชญาว่า อัชฌัตติกญาณ (intuition) เป็นแหล่งกำเนิดสำคัญของศาสนาและปรัชญา และถ้าถือว่าระบบปรัชญามาจากประสบการณ์พิเศษเกี่ยวกับอาตมมัน ก็ควรจะถือว่า ท่านเป็นนักปรัชญาได้และเป็นนักปรัชญาผู้ยิ่งใหญ่คนหนึ่ง ของอินเดียสมัยใหม่ เพราะหลักปรัชญาของท่าน “ความคิดเรื่องพระเป็นเจ้าหาได้เกิดขึ้นในจิตข้าพเจ้าโดยผ่าน

เข้าทางปัญญาชั้นเหตุผลของปรัชญาไม่ แต่เข้ามาตามกระแสจิตที่สั่งสมอบรมมาเรื่อยๆ ตั้งแต่ต้นจนกระทั่งแตกประกายวาวขึ้นในจิตอย่างฉับพลันทันที พร้อมด้วยปัญญาญาณชั้นสูงอันเป็นความรู้ตรง”

รพินทรนาถ ฐากูร เป็นชาวเบงกอล เกิดที่เมืองกัลกัตตาเมื่อวันที่ 7 พฤษภาคม พ.ศ. 2404 เป็นบุตรของเทพนทรนาถ ฐากูร เป็นบุตรคนสุดท้องในจำนวนพี่น้อง 14 คน ท่านได้รับการศึกษาเบื้องต้นที่บ้านแล้วไปเรียนต่อที่โรงเรียนในกัลกัตตาอีก 2 แห่ง ใน พ.ศ. 2421 เมื่อมีอายุได้ 16 ปี ท่านเดินทางไปศึกษา ณ กรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ และศึกษาอยู่ที่นั่นเป็นเวลา 2 ปี ในขณะที่เดินทางกลับ ท่านได้ประพันธ์บทกวีไว้จำนวนหนึ่ง ซึ่งรับยกย่องจากผู้อ่านเป็นอย่างมาก ท่านเริ่มเขียนบทกวีตั้งแต่อายุได้ 13 ปี และก่อนมีอายุได้ 14 ปี ท่านได้แต่งบทกวี เลียบแบบบทกวีแนวจิตนิยม (romantic) ของเบงกอลลงพิมพ์ในวารสารฉบับหนึ่งของเบงกอล (อดิศักดิ์ ทองบุญ, **ปรัชญาอินเดียร่วมสมัย**, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2540), หน้า 72)

เมื่อ พ.ศ. 2456 ท่านได้รับรางวัลโนเบลจากบทประพันธ์ชื่อคีตาณูชลี นับเป็นชาวเอเชียคนแรกที่ได้รับรางวัลนี้ เมื่อ พ.ศ. 2458 ได้รับแต่งตั้งเป็นขุนนาง คือเซอร์ (Sir) จากรัฐบาลอังกฤษ (ต่อมาเมื่อรัฐบาลอังกฤษกดขี่คนอินเดียมากขึ้น ท่านจึงลาออก) ท่านท่องเที่ยวเพื่อทัศนศึกษาไปทั่วทั้งอินเดียและต่างประเทศ ได้เขียนหนังสือไว้มาก ทั้งบทร้อยกรองและร้อยแก้ว มีบทหนึ่งที่ท่านเขียนสรรเสริญพระพุทธเจ้า และอีก 2 บท ท่านเขียนสรรเสริญประเทศไทย หลังจากท่านได้มาเยือนประเทศไทยและพักอยู่ชั่วระยะหนึ่งแล้ว บทประพันธ์เหล่านั้นได้ถอดเป็นภาษาไทย

2. แนวความคิดของรพินทรนาถ ฐากูร

นักปรัชญาชาวอินเดียจัดให้รพินทรนาถ ฐากูร อยู่ในลำดับเดียวกับพวกฤษีผู้ทรงคุณวุฒิทางศาสนา และปรัชญาสมัยโบราณผู้มีผลงานผสมผสานกันระหว่างศาสนากับปรัชญาเพราะรพินทรนาถ ฐากูร ก็ได้รับความรู้ทางศาสนาและปรัชญา โดยผ่านทางประสบการณ์ตรงเช่นเดียวกัน คือไม่ใช่ได้ความรู้ดังกล่าวมาจากกระบวนการทางเหตุผลแบบปรัชญาทั่วไป ความจริงแล้ว รพินทรนาถ ฐากูร เป็นนักปรัชญาสมัยกลางของนิยายโฆณพ แต่ได้รับอิทธิพลอย่างลึกซึ้งจากแนวความคิดแบบสากลนิยม ผสมกับแบบพลวัตของราชารามโมหัน รอย (Raja Ram Mohan Roy) ผู้ก่อตั้งสมาคมพราหมณ์สมาพันธ์ในเมืองกัลกัตตา รพินทรนาถ ฐากูร ถือว่าท่านราชารามโมหัน รอยเป็นมหาบุรุษคนแรกของชาวอินเดียสมัยใหม่ ผู้มีจิตใจกว้างไกล เข้าใจซึ่งถึเอกภาพ พื้นฐานระหว่างเจตนารมณ์อันแท้จริงของศาสนาฮินดู คริสต์และอิสลาม รพินทรนาถ ฐากูร รับเอาแนวความคิดนี้มาบรรจุไว้ในปรัชญาของท่านอย่างเต็มเปี่ยม และนำเสนอแสดงให้เห็นให้โลกรู้ว่า ศาสนาฮินดูเป็นศาสนาสากลที่คนทุกชาติทุกภาษาปฏิบัติได้ เพราะบรรจุไว้ซึ่งสารัตถ์สำคัญของศาสนาทุกศาสนา ท่านจึงไม่ปฏิเสธศาสนาใด ๆ เช่นเดียวกับสวามี รามกฤษณะ ปรมหังสะ และสวามี วิเวกานันทะ ดังกล่าวมาแล้ว

ถ้ามองดูภูมิหลังจากครอบครัวของท่าน เราจะไม่ประหลาดใจเลยว่า ทำไมท่านจึงยึดมั่นในศาสนาเป็นอย่างยิ่ง กล่าวคือ ท่านเทพนทรนาถ ฐากูร ผู้เป็นบิดา ก็ได้อุทิศตนศึกษาค้นคว้าและปฏิบัติธรรม จนเกิดความรู้แจ้งเข้าถึงพระเป็นเจ้า และได้รับสมัญญานามว่าเป็นมหาฤษีคนหนึ่ง หนังสือสำคัญที่ใช้เป็นหลักศึกษา คือ คัมภีร์อุปนิษัท ซึ่งรพินทรนาถ ฐากูร ได้รับการอบรมให้ปฏิบัติตามคัมภีร์เล่มนี้มาตั้งแต่เยาว์วัย แลก่อนปลีกตัวไปบำเพ็ญโยคะที่ศานตินิเกตัน ท่านเทพนทรนาถ ฐากูร ก็เคยเข้าร่วมงานในสมาคมพราหมณ์สมาพันธ์มาแล้ว ด้วย แนวความคิดของท่านเทพนทรนาถ ฐากูรจึงกว้างไกลตามแบบพราหมณ์สมาพันธ์ และนี่เองเป็นอิทธิพลสำคัญผลักดันให้รพินทรนาถ ฐากูร ผู้ลูกดำเนินรอยตามบิดาที่ท่านเขียนไว้ใน “ชีวันสมฤติ” ว่าท่านได้รับคำสอนของอุปนิษัทจากบิดาของท่าน นอกจากคัมภีร์อุปนิษัทแล้ว ตระกูลฐากูรยังมีคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาติดบ้านไว้เสมือนเช่นกัน รพินทรนาถ ฐากูรจึงรับเอาแนวความคิดทางพุทธปรัชญาเข้าไว้อย่าง

มากมายด้วย ดังที่ท่านกล่าวไว้ว่า “สำหรับข้าพเจ้า การนับถือคัมภีร์อุปนิษัทและคำสอนของพระพุทธเจ้าเป็นสิ่งประเสริฐและทำให้มนุษย์เจริญงอกงามดี”

อิทธิพลทางความคิดอีกอย่างหนึ่งที่ทำให้รพินทรนาถ ฐากูร ตีความในคัมภีร์อุปนิษัทผิดแผกไปจากนักปรัชญาคนสำคัญของอินเดีย คือท่านคังกรากจารย์ แห่งโอฑาตะ เวทานตะ ได้แก่ ศาสนาคริสต์ กล่าวคือท่านคังกรากจารย์ตีความในคัมภีร์อุปนิษัทว่า พรหมันซึ่งเป็นสัมบูรณ์นั้นไม่มีรูปร่าง เป็นอรูปพรหม คนและสัตว์ตลอดจนโลกและสิ่งทั้งหลายในโลกเป็นอยู่อย่างเดียวกับพรหมัน แต่ที่คนทั้งหลายมองเห็นเป็นอย่างอื่นไม่เห็นว่าเป็นพรหมันนั้น เพราะมายาบังตาไว้แต่รพินทรนาถ ฐากูร ผู้รับเอาแนวความคิดทางศาสนาคริสต์เรื่องพระเป็นเจ้ามีตัวตน (personal God) ได้ตีความในวิศวการติว่า พรหมันสำแดงองค์ออกมาเป็นธรรมชาติเป็นคน สัตว์และสิ่งต่าง ๆ จริง ท่านจึงนับถือพรหมันในร่างมนุษย์อย่างเช่นที่สอนกันในลัทธิไวษณพ หรือลัทธิที่เชื่อถือเรื่องพระนารายณ์อวตาร และไม่เชื่อทฤษฎีมายาของท่านคังกรากจารย์ ความคิดนี้ปรากฏในบทประพันธ์ต่าง ๆ ของท่าน เช่นในคิตาญชลี ดังกล่าวแล้ว ฉะนั้น หลักเทวนิยมของท่านจึงมีแนวความคิดแบบเทวนิยมของคริสต์ผสมผสานอยู่ทั่วไป

นอกจากปฏิเสธทฤษฎีมายาของท่านคังกรากจารย์แล้ว ท่านยังเห็นว่า การปฏิบัติตนแบบนักพรตจำศีลของพวกโยคีทั้งหลายที่ปลีกตนออกจากสังคม เก็บตัวอยู่แต่ในป่า ไม่ทำประโยชน์อันใดแก่ชาวประชาผู้ทุกข์ร้อนทางเศรษฐกิจและการเมืองนั้น ไม่เป็นประโยชน์อะไร ท่านจึงอุทิศตนเพื่อเผยแผ่หลักการดำเนินชีวิตอันจะช่วยให้เพื่อนร่วมโลกได้รับความสุขสันต์แห่งชีวิต โดยประพันธ์วรรณกรรมขึ้นมากมายและยังเดินทางไปแสดงปาฐกถาทั่วอินเดีย และในนานาประเทศ

3. แนวปรัชญาของรพินทรนาถ ฐากูร

รพินทรนาถ ฐากูร เป็นนักเทวนิยมที่ได้รับอิทธิพลอย่างลึกซึ้งจากนิกายไวษณพ คือลัทธิที่เชื่อว่าพระเป็นเจ้ามีรูปร่างตัวตนเป็นมนุษย์ที่เราเรียกว่าพระนารายณ์อวตาร เพราะในบทประพันธ์ของท่านเต็มไปด้วยมโนภาพเรื่องนี้ หากแต่อยู่ในรูปของอารมณ์กวี ไม่ได้อธิบายขยายความตามแนวเหตุผลเช่นนั้นปรัชญาเทวนิยมอื่น ขอยกตัวอย่างในคิตาญชลีมาประกอบการพิจารณา ดังนี้ “โลกนี้คือที่ประทับของฝ่าพระบาท ขออันเชิญพระองค์ทรงร่วมชีวิตอยู่กับประชาชน ขอเชิญเสด็จประทับอยู่กับผู้ยากจน ผู้ต่ำต้อยและไร้ที่พึ่งทั้งปวงเถิดพระเจ้าข้า” “จงเลิกเสียเกิดการทอมนต์ภาวนา จงเลิกเสียเกิดการนับลูกประคำ เจ้ากำลังกราบไหว้บูชาใครอยู่คนเดียวในมุมมืดของวิหารหน้าประตูหน้าต่างปิดเสียหมดเช่นนี้ ? จงลืมตาขึ้นเถิดจงดูเถิดว่าพระเป็นเจ้ามีได้ประทับอยู่ที่นี้ดอก” “พระองค์อยู่ใกล้กับชาวนาที่กำลังไถคราดอยู่บนพื้นดินอันแต่กระแวงแห่งกระด้าง พระองค์ทรงประทับอยู่กับบรรดากรรมกรผู้กำลังหอบหินทำถนนอยู่ ทรงร่วมชีวิตอยู่กับชาวนาและบรรดากรรมกรในท่ามกลางแสงแดดและสายฝน ภูเขาของพระองค์ก็ล้วนเปื้อนไปด้วยฝุ่นละอองจนเปลือกเสื้อผ้าอันบริสุทธิ์และหลากหลายค่าของเจ้าออกเสีย แล้วลงไปคูกกับฝุ่น เช่นเดียวกับพระเป็นเจ้าเกิด” “ความหลุดพ้นหรือ ? เราจะพบความหลุดพ้นได้ที่ไหนเล่า ? พระผู้เป็นที่พึ่งของเรา ท่านทรงรับการรังสรรค์โลกไว้เป็นภาระของท่านเองด้วยความเต็มพระทัย พระองค์ผู้ทรงผูกพันอยู่กับพวกเราชั่ววันจิวันนร” “มาเถิด จงเลิกการภาวนาสมาธิเสียที จงละทิ้งรูปและพวงบุปผาไว้เสียที จะเป็นไรมีหากเสื้อผ้าของเจ้าจะขาดวินและเปื้อนเประไปบ้าง ? จงออกไปฝ่าพระผู้เป็นเจ้าผู้เป็นที่พึ่งของเราเถิด จงออกไปพบและทำงานร่วมแรงกับพระองค์ท่านด้วยหยาดเหงื่อของเราเสียบ้างเป็นไร” (รพินทรนาถ ฐากูร รจนา กรุณา-เรื่องอุไร กุศลาสัย แปล, คิตาญชลี, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แม่คำผาง, 2555), หน้า 36-37)

ด้วยเหตุนี้ ดร. ทัดตะจึงตั้งข้อสังเกตไว้ว่า “รพินทรนาถ ฐากูร ไม่เห็นด้วยกับลัทธิพหุนิยมพรตนิยม และสัมบูรณ์นิยมแบบที่ถือว่า พระเป็นเจ้าเป็นบุคลิก คือไม่มีรูปร่าง (อรูปพรหม) ท่านเลือกเจาะจงเน้นพรรณนาแบบไวษณพว่า สิ่งทั้งหลายอันมีรูปร่าง พระเป็นเจ้าทรงสร้างขึ้นจากรักของพระองค์ การสร้างนี้

เป็นการสร้างจริง ๆ แต่ ดร.ศรีวิฑูระอ้างว่า ดร.ราชกฤษณ์และ ดร.ทาสคุปตะ เรียกรพินทรนาถ ฐากูร ว่าเป็นนักปรัชญาสมบูรณ์นิยม ก็คงจะถูกในแง่หนึ่งเพราะเราพบวรรณกรรมแบบสมบูรณ์นิยมปรากฏอยู่ล่างในบทกวีของท่าน เช่น “การเดินทางของข้าพระบาทกินเวลามีใช้น้อย และระยะทางก็มีไใกล้ ข้าพระบาทมาด้วยอาศัยรังสีแรกพระสุริยาเป็นพาหนะ ข้าพระบาทเดินเดินทางฝ่าความมืดมนหลายพิภพ รอยเท้าของข้าพระบาทยังจารึกไว้ตามดวงดารามากหลาย มรรคาอันทุรกันดารและไกลที่สุด ก็คือมรรคาที่จะนำข้าพระบาทเข้าไปใกล้ชิดสนิทสนมกับพระองค์ การฝึกฝนที่จะนำตนเข้าไปสู่ความบริสุทธิ์อันแท้จริงนั้นเล่า ก็ย่อมละเอียดอ่อนและวิบากยากยิ่ง ก่อนที่จะถึงนิวาสสถานอันแท้จริงของตน ผู้เดินทางจำจะต้องเคาะประตูทุกหลังที่ตนไม่รู้จัก และก่อนจะถึงเทวาลัยชั้นในอันลึกสุดซึ่งเป็นจุดหมายปลายทาง นักจาริกจำต้องทุเรศเตร็ดเตร่ผ่านพิภพนอกมาแล้วทุกถิ่นที่ นัยน์ตาข้าพระบาทนี้หลงเหม่อมองไปไกลก่อนที่จะพลันปิดหีบหลับลง แล้วพบว่า พระองค์อยู่ที่นี้เอง คำปริศนาและอุทานที่ว่า “พระองค์อยู่ไหน?” ได้ละลายหายเป็นอัสสุสสุดศดณานับและแล้วก็หลั่งไหลเป็นอุทกภัยท่วมท้นพลโลกด้วยอัสมิมานะว่า “เราเอง”

แต่เจตนาและศรัทธาของรพินทรนาถ ฐากูรนั้น มุ่งสำแดงความสำคัญของพระเป็นเจ้าที่มีรูปร่างดังปรากฏในหนังสือ The Religion of Man ของท่าน เช่น “เนื่องจากศาสนาของเรามีสำคัญเฉพาะในโลกแห่งปรากฏการณ์ที่จิตมนุษย์สามารถรับรู้ได้เท่านั้น มโนภาพเรื่องพรหมันแบบสมบูรณ์นิยม จึงไม่อยู่ในขอบข่ายการบรรยายของข้าพเจ้า สิ่งที่ข้าพเจ้าพยายามบรรจุไว้ในหนังสือนี้ คือข้อเท็จจริงที่ว่า เราจะออกนามพระเป็นเจ้าอย่างไรก็ตาม แต่ฐานะอันสูงส่งของพระองค์มีปรากฏอยู่ในประวัติศาสตร์แห่งศาสนาของเรา ฐานะนั้นเกี่ยวเนื่องกับมนุษยลักษณะของพระองค์ ซึ่งบ่งบอกถึงลักษณะที่เป็นความชั่วความดี และความสมบูรณ์ อันรวมอยู่ในลักษณะบรรสานสอดคล้องในมนุษยลักษณะของพระองค์”

อีกแห่งในหนังสือเล่มเดียวกัน ท่านแสดงทรรศนะเทวนิยมแบบนับถือพระเป็นเจ้ามีตัวตนอย่างชัดเจนคือ “ปัจเจกบุคคลจะต้องอยู่เพื่อมหาบุรุษ (อภิมุขย์) และต้องสำแดงตนให้ปรากฏในงาน ต่าง ๆ ที่ตนไม่มีส่วนได้รับผล (เพื่อผู้อื่น) ในวิทยาศาสตร์และปรัชญา ในวรรณคดีและศิลปะในศาสตร์และการบูชา นี่แหละคือศาสนาของเรา ซึ่งมีอยู่ในหัวใจของศาสนาของมนุษย์ทุกๆ ศาสนาในชื่อและรูปแบบต่าง ๆ กัน”

ท่านเขียนไว้ในหนังสือเรื่องเดียวกันนี้ตอนหนึ่งมีใจความว่า การยอมรับทรรศนะแบบสมบูรณ์นิยมก็เท่ากับยอมรับว่า ไม่มีอาตมัน (ตัวตน) เพราะตามทรรศนะแบบสมบูรณ์นิยมถือว่า พระเป็นเจ้าเป็นอิสรภาวะล้วน ๆ กำหนดไม่ได้บรรยายไม่ถูก ถ้าพระเป็นเจ้าไม่เกี่ยวข้องกับอาตมันและธรรมชาติ พระเป็นเจ้าก็เป็นภาวะที่ตายแล้วอยู่นิ่ง ๆ ไม่รับรู้อะไรทั้งสิ้น แต่จริงๆ แล้ว พระเป็นเจ้าเป็นสิ่งจริงแท้ที่มีการเคลื่อนไหว มีพลัง เพราะพระองค์มีส่วนเกี่ยวข้องกับอาตมันนับไม่ถ้วน ที่มีอยู่ในจักรวาล ดังที่ท่านเน้นว่า “ในอินเดีย มีผู้พยายามจะรวมอาตมันซึ่งมีรูปร่างให้เป็นอันเดียวกับพรหมันซึ่งไม่มีรูปร่าง ไม่มีคุณลักษณะ หรือพรรณนาไม่ได้ แต่การเข้าถึงภาวะเช่นนั้น จะกลายเป็นภาวะศูนย์คือว่างเปล่าโดยสิ้นเชิง ไม่มีกิริยาอาการใด ๆ เลย ผู้ที่อ้างว่ามีสิทธิจะพูดเรื่องนี้ กล่าวว่า นี่แหละสภาวะอันบริสุทธิ์ของจิตเป็นความสุขที่ปราศจากอารมณ์ของความสุข และนี่แหละที่เขาถือว่าเป็นจุดหมายสุดท้ายของโยคะ ซึ่งเป็นลัทธิที่ถือว่า อาตมันเป็นอันเดียวกับพรหมันที่อยู่เหนือความคิดและคำพูด การเข้าถึงสภาวะเช่นนี้จะก่อให้เกิดความสุขขั้นสมบูรณ์ ซึ่งนิยมกันสืบมาเป็นปริมปราประเพณีในประเทศของเรา โดยที่ไม่มีใครกล้าปฏิเสธ ข้าพเจ้าเองไม่ขอโต้แย้งแต่ขอยืนยันว่า มันอาจมีค่าในฐานะเป็นประสบการณ์ที่ยิ่งใหญ่ทางจิตวิทยา แต่ไม่ใช่ศาสนา เช่นเดียวกับความรู้เรื่องสถานะขั้นสุดท้ายของอะตอม ไม่ใช่ความรู้ของศิลปินผู้เกี่ยวข้องกับแต่เรื่องจินตนาการ ไม่เกี่ยวกับอะตอมนั้นเลย”

ลักษณะและฐานะของอาตมัน

จากการศึกษาเทวนิยมของรพินทรนาถ ฐากูร เราพอจะเข้าใจมโนภาพเรื่องอาตมันหรืออัตตาตามทรรศนะของท่านได้ราง ๆ ว่า อาตมันในคนเรานั้น เป็นภาวะที่มีอยู่จริง มีอิสรภาพและมีลักษณะเป็น

เทวภาพ คือ เป็นส่วนหนึ่งหรืออนุภาคหนึ่งของพรหมัน จึงมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับพรหมในฐานะพึ่งพาอาศัยพรหมันเป็นอยู่และเป็นไป แม้กระนั้นก็ตาม อาตมันแต่ละดวงก็ยังเป็นภาวะอิสระในความหมายที่ว่า เป็นศูนย์รวมพลังศูนย์เดียวของเรา และมีอยู่จริง ๆ ท่านอุปมาไว้ว่า ความสัมพันธ์ระหว่างอาตมันกับพรหมันนั้นเหมือนกับสายพินแต่ละสายมีความสัมพันธ์กับตัวพิน เพราะสายพินแต่ละสายแม้จะผูกพันกับตัวพินแต่ก็มีอิสระและมีอยู่จริง ๆ

อาตมันกับพรหมัน

ตามคำอธิบายข้างต้น แสดงว่า รพินทรนาถ ฐาคุร ยอมรับทวิภาพระหว่างพรหมันกับอาตมัน และทวิภาพนี้จะคงมีอยู่ตลอดไป ไม่มีวันที่อาตมันจะสามารถเข้าร่วมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับพรหมันอย่างที่ปรัชญาอไทวตะ เวทานตะกล่าวไว้ได้เลย เพราะตามทฤษฎีของรพินทรนาถ ฐาคุร เห็นว่า แม้เมื่ออาตมันบรรลุมฤกษะแล้วก็ตาม ก็ไม่ถือว่า เข้าร่วมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับพรหมัน เพราะมฤกษะตามทฤษฎีของท่านหมายถึงสภาพที่อาตมันได้รับพิษานและพลังมาจากพรหมัน มิใช่สภาพที่อาตมันมันถูกดูดกลืนเข้าสู่พรหมันโดยสิ้นเชิง ซึ่งถือเป็นการสิ้นสุดการเกิดใหม่ ท่านกล่าวไว้ว่า ความตายเท่านั้นเป็นเอกภาพตามหลักเอกนิยมแต่ความเป็น (ชีวิต) ย่อมเป็นทวิภาพตามหลักอเทวนิยม วิญญาณของความตายมีหนึ่ง แต่วิญญาณของความเป็นมีมาก เมื่อพระเป็นเจ้าตายไปแล้วเท่านั้น ศาสนาจึงรวมเข้าเป็นหนึ่งเดียวได้

ข้อพิสูจน์อาตมัน

รพินทรนาถ ฐาคุร ถือว่า อาตมันและธรรมชาติเป็นเนื้อแท้ของพรหมัน จึงกล่าวสรุปได้ ว่า ถ้าอาตมันและธรรมชาติไม่มีอยู่จริง พระเป็นเจ้าหรือพรหมันก็ไม่มีอยู่จริง เหมือนสิ่งที่ไม่มีอยู่จริงอื่น ๆ คือเป็นภาวะว่างเปล่า ไม่มีเนื้อแท้และภาวะจริงอยู่ในพรหมัน แต่เราทราบกันแล้วว่าพรหมันเป็นภาวะจริงและอยู่จริง ฉะนั้นอาตมันและธรรมชาติซึ่งเป็นเนื้อแท้ของพรหมันก็ต้องเป็นภาวะจริงและมีอยู่จริงด้วยแน่นอน

โมกษะ

ปรัชญาอินเดียบางสำนักถือว่า โมกษะคือสภาพแห่งชีวิตเหนือโลก หมายถึงสภาพที่อาตมันเข้าร่วมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับพรหมันและไม่กลับมาเวียนว่ายตายเกิดในโลกนี้อีก

แต่รพินทรนาถ ฐาคุร ไม่เห็นด้วยกับทฤษฎีเช่นนั้นท่านเห็นว่า โมกษะคือสภาพแห่งชีวิตที่เป็นเทพบนโลกนี้ การรู้แจ้งตนหมายถึงการที่ปัจเจกชีพผูกพันกับพระเป็นเจ้าด้วยความรักอย่างแนบแน่น แต่ยังคงมีอิสระและมีความเป็นตัวของตัวเองอยู่เหมือนเดิม

มีผู้ถามว่า อาตมันที่เข้าถึงโมกษะแล้วไปอยู่ที่โลกไหน รพินทรนาถ ฐาคุร ตอบว่า ไม่มีโลกอื่น อาตมันที่เข้าถึงโมกษะแล้วจะเข้าร่วมกับพรหมันบนโลกนี้ เพราะโมกษะหมายถึง สภาพแห่งชีวิตที่เป็นเทพบนโลกนี้ ไม่ใช่การสิ้นสุดการเกิดใหม่ หรืออิสรภาพจากโลกหรือสภาพที่อยู่หนึ่ง ๆ ไม่เปลี่ยนแปลงตลอดกาล ดังเช่นที่ท่านบรรยายไว้ในคิตาญชลีโคลกที่ 11 ที่นำมาแล้วข้อ 3.1 เทวนิยม (หน้า 93)

ตามทฤษฎีของรพินทรนาถ ฐาคุร เห็นว่าวิธีเข้าถึงโมกษะ มี 2 วิธี คือ 1. ภักติโยคะ ได้แก่ การทำให้เกิดความรักความเชื่อความเลื่อมใสในพระเป็นเจ้าอย่างแนบแน่นมั่นคง ซึ่ง แสดงออกได้หลายอย่าง เช่น การบูชา การสวดสรรเสริญ การพรำภาวนา การทำใจให้จดจ่อต่อพระเป็นเจ้าจนเกิดสมาธิจิต หรือด้วยการส่งจิตไปตามเสียงเพลงสวดติพระเป็นเจ้า 2. กรรมโยคะ ได้แก่ การอุทิศกายและใจทำงานเพื่อพระเป็นเจ้าโดยมิหวังผลตอบแทน

รพินทรนาถ ฐาคุร กล่าวว่า การที่ท่านใช้เสียงพินบรรเลงคลอเสียงเพลงที่ท่านแต่งเองขับเองก็ดีที่ท่านมุ่งมั่นประพันธ์บทกวี ออกเที่ยวแสดงปาฐกถาไปตามที่ต่าง ๆ เพื่อปลุกประชาชนให้ตื่นขึ้นจากความหลงผิดก็ดี ล้วนดำเนินไปตามวิธีที่กล่าวมาแล้วทั้งสิ้น และสามารถบรรลุสิ่งที่ท่านปรารถนาแล้วด้วย เป้าหมายนี้ทุกคนก็สามารถบรรลุได้

ลักษณะของบาป

รพินทรนาถ ฐาคุร กล่าวว่า บาปหรือความชั่วคือ ความตาย ความเจ็บ ความชรา ความยากจน เป็นต้น ทั้งนี้เนื่องจากความไม่สมบูรณ์ (imperfection) ของโลก ฉะนั้น ความไม่สมบูรณ์มี ณ ที่ใด ความชั่วก็มีอยู่ ณ ที่นั้น คนเราทุกคนไม่สมบูรณ์ เราจึงได้รับความชั่ว ความไม่ดีต่าง ๆ นานา ต่างกับพระเป็นเจ้า ซึ่งเป็นองค์สมบูรณ์ องค์อนันตญาณ อนันตานุภาพ และอนันตศักดิ์ พระองค์จึงไม่มีและไม่ได้รับความชั่ว

ที่มาของบาป

รพินทรนาถ ฐาคุร กล่าวว่า ความชั่วเกิดจากความไม่สมบูรณ์และความไม่สมบูรณ์เกิดจากการสร้างของพระเป็นเจ้า เพราะถ้าพระเป็นเจ้าไม่ทรงสร้างก็จะเป็นความสมบูรณ์ คือไม่มีสิ่งที่เรียกว่า “จำกัด”

มีปัญหว่า ความชั่ว ความไม่สมบูรณ์ การสร้าง การจำกัดเกี่ยวข้องกันอย่างไร รพินทรนาถ ฐาคุร อธิบายว่า “คำถามว่า ทำไมจึงมีความชั่ว เป็นคำถามเดียวกับที่ถามว่า ทำไมจึงมีความไม่สมบูรณ์ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่า ทำไมจึงมีการสร้าง เราต้องยอมรับว่า มันเป็นอย่างอื่นไปไม่ได้เลย คือ การสร้างจะต้องเป็นความไม่สมบูรณ์ ความไม่สมบูรณ์จะต้องเป็นความจำกัดความจำกัดจะต้องเป็นความชั่ว และในที่สุดจะต้องถามว่า ทำไมจึงเป็นเรา”

ท่านอธิบายเพิ่มเติมว่า พระเป็นเจ้าไม่มีความชั่ว เพราะพระองค์เป็นองค์สมบูรณ์ มนุษย์เรามีความชั่ว คือมีเจ็บไข้ ยากจน ชรา แล้วก็ตาย เพราะเราไม่สมบูรณ์ เรามีอวิชชา มีตัณหา มีอุปาทาน เรามาจากไหน เราและสิ่งทั้งหลายในโลกพร้อมด้วยโลก เกิดจากการสร้างของพระองค์ การสร้างของพระองค์ คือการสำแดงส่วนหนึ่งของพระองค์ลงเป็นสิ่งจำกัดจากภาวะที่ไม่จำกัดของพระองค์ มนุษย์จึงเป็นสิ่งจำกัด และมีความทะเยอทะยานอยากได้ใคร่ดีจะเป็นสิ่งไม่จำกัด จึงต้องประสบกับความผิดหวัง กล่าวคือไม่ยอมเจ็บ ไม่ยอมแก่ ไม่อยากจนและไม่อยากตาย แต่เพราะเราเป็นสิ่งจำกัด จึงเป็นไปตามความปรารถนาไม่ได้ แท้ที่จริงแล้ว ความชั่วมิได้มีอยู่จริง ความชั่วเป็นอณูรูปหนึ่งของความสุข อวิชชาก็เป็นอณูรูปหนึ่งของความรู้ และความไม่จริงไม่ถูกต้องก็เป็นอณูรูปหนึ่งของความจริง ความชั่วจึงไม่ใช่สิ่งตรงกันข้ามกับความสุข แต่ความชั่วคือความไม่สมบูรณ์นั่นเอง ฉะนั้น เมื่อเรารู้ความจริงเช่นนี้แล้วก็ต้องไม่ยึดมั่น ต้องปล่อยให้เป็นตามสภาวะของมัน เพราะถึงจะอย่างไร เราก็ไม่มีทางสมบูรณ์ได้อย่างพระเป็นเจ้า เราจึงต้องพึ่งพระเป็นเจ้าตลอดไป ฉะนั้นสิ่งที่เราควรทำ คือจงอุทิศชีวิตทั้งชีวิตเพื่อพระองค์โดยทำตัวให้เป็นประโยชน์แก่เพื่อนมนุษย์ สัตว์และธรรมชาติที่เป็นส่วนสำคัญของพระองค์ไม่เห็นแก่ตัว ไม่หลงผิดยึดติดสิ่งอันไม่สมบูรณ์เหล่านี้

5. บทสรุปปรัชญาของรพินทรนาถ ฐาคุร

เสรีภาพในทรรศนะของรพินทรนาถ ฐาคุร จัดเป็นเสรีภาพตามแนวทางแห่งเทวนิยมกล่าวคือ เสรีภาพของมนุษย์ในโลกปัจจุบันย่อมขึ้นอยู่กับพระผู้เป็นเจ้า เนื่องจากท่านเป็นนักเทวนิยมที่ได้รับอิทธิพลอย่างลึกซึ้งจากนิยายไวเซณพ คือลัทธิที่เชื่อว่าพระเป็นเจ้ามีรูปร่างตัวตนเป็นมนุษย์ที่เราเรียกว่าพระนารายณ์อวตาร ท่านเชื่อว่า พระเป็นเจ้าเป็นสิ่งจริงแท้ที่มีการเคลื่อนไหว มีพลัง เพราะพระองค์มีส่วนเกี่ยวข้องกับอาตมมันับจำนวนไม่ถ้วน ที่มีอยู่ในจักรวาล

ตามทรรศนะของท่าน อาตมมันในคนเรานั้น เป็นภาวะที่มีอยู่จริง มีอิสรภาพและมีลักษณะเป็นเทวภาพ คือเป็นส่วนหนึ่งหรืออนุภาคหนึ่งของพรหมัน จึงมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับพรหมันในฐานะพึ่งพาอาศัยพรหมันเป็นอยู่และเป็นไป แม้กระนั้นก็ตาม อาตมมันแต่ละดวงก็ยังเป็นภาวะอิสระในความหมายที่ว่า เป็นศูนย์รวมพลังศูนย์เดียวของตัวเราและมีอยู่จริง ๆ เพราะตามทรรศนะของรพินทรนาถ ฐาคุร เห็นว่า แม้เมื่ออาตมมันบรรลุโมกษแล้วก็ตาม ก็ไม่ถือว่า เข้ารวมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับพรหมัน เพราะโมกษตามทรรศนะของท่าน หมายถึงสภาพที่อาตมมันได้รับพิชานและพลังมาจากพรหมัน มิใช่สภาพที่อาตมมันถูกดูดกลืนเข้าสู่พรหมันโดย

สิ้นเชิง ซึ่งถือเป็นการสิ้นสุดการเกิดใหม่ ฉะนั้น อาตมันและธรรมชาติซึ่งเป็นเนื้อแท้ของพรหมันก็ต้องเป็นภาวะจริงและมีอยู่จริงด้วยแน่นอน

ท่านเห็นว่า โลกะคือสภาพแห่งชีวิตที่เป็นเทพบนโลกนี้ การรู้แจ้งตนหมายถึงการที่ปัจเจกชีพผูกพันกับพระเป็นเจ้าด้วยความรักอย่างแนบแน่น แต่ยังคงมีอิสระและมีความเป็นตัวของตัวเองอยู่เหมือนเดิม อาตมันที่เข้าถึงโลกะแล้วจะเข้าร่วมกับพรหมันบนโลกนี้ เพราะโลกะหมายถึง สภาพแห่งชีวิตที่เป็นเทพอย่างสมบูรณ์บนโลกนี้ ไม่ใช่การสิ้นสุดการเกิดใหม่ หรืออิสรภาพจากโลก หรือสภาพที่อยู่หนึ่ง ๆ ไม่เปลี่ยนแปลงตลอดกาล

6. ประวัติย่อของเดวิด ฮิวม์

เดวิด ฮิวม์ (DAVID HUME) เกิดในครอบครัวผู้ดีชาวสกอต ที่เมืองเอดินเบิร์ก (Edinburgh) ในสกอตแลนด์ เมื่อ พ.ศ. 2254 (ค.ศ. 1711-1776) ท่านไม่ใช่บุคคลที่ร่ำรวยอะไรนัก แต่ก็มีวิธีที่จะเลิกอาชีพทางด้านกฎหมายที่บิดาต้องการให้ท่านทำได้อย่างพอตัวทีเดียว แล้วท่านก็ไปศึกษาทางด้านปรัชญาและความรู้ทั่ว ๆ ไป พ.ศ. 2277 หลังจากที่ได้พยายามจะตั้งตัวเป็นพ่อค้าที่เมืองบริสตอล (Bristol) แต่ไม่ประสบผลสำเร็จแล้วท่านก็ได้ผ่านวิกฤติทางด้านพุทธิปัญญา ต่อมาก็พบทางอาชีพที่แท้จริงของท่านได้

ท่านได้ตีพิมพ์หนังสือที่นับว่ามีอิทธิพลที่สุดเล่มหนึ่ง เกี่ยวกับปรัชญาอังกฤษสมัยใหม่ชื่อ Treatise on Human Understanding ขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2282 ขณะนั้นท่านมีอายุเพียง 28 ปีเท่านั้นเอง เมื่อหนังสือเล่มนี้ปรากฏโฉมออกมาเป็นครั้งแรก มีผู้สนใจน้อยมาก ฮิวม์จึงหันไปเขียนพจนานุกรม (Essays) ที่น่าอ่านยิ่งกว่านั้นในหัวเรื่องต่าง ๆ พ.ศ. 2295 ท่านได้เดินทางไปเป็นบรรณารักษ์ห้องสมุดของพวกทนายความที่เมืองเอดินเบิร์ก และได้เริ่มแต่งหนังสือประวัติศาสตร์อังกฤษ เล่มสุดท้ายของหนังสือชุดนี้ได้ตีพิมพ์เมื่อ พ.ศ. 2304 ตั้งแต่ พ.ศ. 2306 ถึง พ.ศ. 2308 ท่านได้เป็นเลขานุการสถานเอกอัครราชทูตอังกฤษประจำกรุงปารีส (จํานงค์ ทองประเสริฐ, ปรัชญาตะวันตกสมัยใหม่, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2534), หน้า 340) ที่กรุงปารีสนี้เองปรากฏว่ามีสมาคมทางด้านวัฒนธรรมหลายแห่งต้องการตัวท่านไปทำงานร่วมด้วย ฮิวม์ได้ใช้เวลาที่เหลืออยู่ที่เมือง เอดินเบิร์ก ซึ่งสมัยนั้นเป็นศูนย์กลางของกลุ่มนักประพันธ์ที่มีชื่อเสียง ฮิวม์เป็นคนใจกว้าง ร่าเริง สุภาพ พูดสำเนียงสกอตอย่างชัดเจน มีจิตใจแจ่มใส ชอบพินิจพิเคราะห์มาก ฮิวม์บอกว่าตัวท่านเองเป็นคนมีอัธยาศัยอ่อนโยน ช่มอารมณ์ได้ดี เป็นคนเปิดเผย ชอบสังคม และสนุกสนานเป็นที่ติดอกติดใจของผู้ที่ได้มีโอกาสคบหา ไม่มีนิสัยผูกใจเจ็บหรืออาฆาตพยาบาทใคร ชอบทำอะไรแบบเดินสายกลาง อาตม สมธิ เพื่อนสนิทของท่านได้เขียนไว้ว่า ฮิวม์ได้เข้าถึง “มโนคติของบุคคลที่ฉลาด และใจบุญสุนทานอย่างสมบูรณ์ยิ่ง เท่าที่ธรรมชาติที่เกี่ยวกับความอ่อนแอของมนุษย์จะอำนวยให้ได้” เพราะความรักชื่อเสียงทางด้านวรรณกรรมนี้เอง แม้ท่านจะผิดหวังอยู่บ่อยๆ แต่อารมณ์ของท่านไม่ได้เปลี่ยนแปลงไปด้วยเลย

ท่านไม่ได้เป็นบุคคลชนิดที่ในปัจจุบันนี้เรียกว่าปรัชญาเมธีอาชีพเลย ท่านไม่เคยรับตำแหน่งทางด้านวิชาการใดๆ แม้ว่าครั้งหนึ่งเมื่อ พ.ศ. 2288 ท่านจะได้สมัครเข้ารับเลือกเป็นประธานกรรมการกลางทางจริยศาสตร์และปรัชญาที่มหาวิทยาลัยเอดินเบิร์ก แต่ไม่ประสบผลสำเร็จก็ตาม ท่านเป็นนักอักษรศาสตร์ นักสังคมและนักธุรกิจ ท่านกล่าวว่า กิเลสที่ครอบงำท่านอยู่ก็คือความรักที่จะเป็นคนมีชื่อเสียงทางด้านอักษรศาสตร์ และท่านก็ประสบผลสำเร็จ ในระหว่างที่ท่านยังมีชีวิตอยู่นั้นเอง ส่วนมากเนื่องมาจากบทความเกี่ยวกับเรื่องศีลธรรม การเมืองการเศรษฐกิจ และงานทางด้านปรัชญาของท่าน ตำแหน่งสำคัญที่ท่านเคยดำรงอยู่ก็คือตำแหน่งเลขานุการสถานทูตอังกฤษในกรุงปารีส (พ.ศ. 2306-2312) ซึ่ง ณ สถานทูตนี้เองท่านได้เคยดำรงตำแหน่งอุปทูตอยู่ชั่วระยะหนึ่ง และท่านวางตัวได้เด่นอยู่ในสังคมฝรั่งเศสอย่างมากทีเดียว แม้ว่าจะไม่ได้เป็นพวกอเทวนิยมและมีเพื่อนฝูงที่เป็นนักสอนศาสนาอยู่มากมาย แต่ท่านก็เป็นวิมตินิยมและคัดค้านศาสนาที่ดั่งมั่นแล้วทุกศาสนา และพอออกพอใจที่มีชื่อเสียงโด่งดังในฐานะเป็น คนนอกศาสนา (infidel) ท่านเป็นบุคคลที่พวก

สตรีติดกันกรอ และท่านก็มีความรู้สึกไวต่อเสน่ห์ของสตรีเหล่านั้นอย่างเห็นได้ชัด แต่ถึงกระนั้น ท่านก็ไม่เคยแต่งงานเลย ท่านมีลักษณะเป็นคนน่ารัก อ่อนโยน เข้าสังคมเก่ง ไม่มีมลทินต่างพร้อยและเป็นผู้มีคุณธรรมสูง คุณสมบัติเหล่านี้ต่อมาทำให้ท่านได้รับการยกย่องเป็นเซนต์ (อย่างไม่เป็นทางการ) ทั้ง ๆ ที่เป็นคฤหัสถ์ ในเมื่อท่านได้ปลูกบ้านขึ้นใหม่ที่ถนนที่ยังไม่มีชื่อห่างจากจัตุรัส เซนต์ แอนดริว ในเมื่อเอดินเบิร์ก เพื่อนหญิงของท่านคนหนึ่งชื่อแนนซี ออร์เด (Nancy Orde) ได้ไปเขียนชื่อบอกถนนว่า “St. David Street” และคนทั้งหลายก็ยอมรับเอาชื่อนั้นเป็นชื่อถนนตลอดมา แต่อย่างไรก็ตาม สิ่งที่ทำให้ท่านยังคงมีชื่อเสียงตลอดมาจนถึงทุกวันนี้ก็คือ ความเป็นปรีชาญาณเมธีของท่านนั่นเอง

ฮิวม์เป็นผู้ที่ได้รับการยอมรับนับถือโดยทั่ว ๆ ไปว่า เป็นปรีชาญาณเมธีที่ยิ่งใหญ่ที่สุดของสำนักประจักษ์นิยมอังกฤษ ความยิ่งใหญ่ของท่านอยู่ที่ความเข้มงวดและความสอดคล้องต้องกันแห่งตรรกศาสตร์ ที่ท่านแบ่งไปถึงการสันนิษฐานของลัทธิ งานด้านปรัชญาที่สำคัญที่สุดของท่านก็คือ “Treatise on Human Nature” แต่เพราะเหตุที่บทสรุปแบบที่น่าสงสัยเต็มที่ของมันเป็นตัวเอง ที่ทำให้ท่านตกอยู่ในความเสียชื่อเสียงต่อมาท่านได้สร้างปรัชญาที่มีข้อความที่มากยิ่งขึ้นไปอีก ไว้ใน Enquiring Concerning Human Understanding ซึ่งงานชิ้นนี้เท่านั้นที่ค่านักรู้จัก และได้มีอิทธิพลต่อพัฒนาการแห่งปรัชญาของค่าน้อย่างมากมายทีเดียว ฮิวม์ยังได้เขียนเกี่ยวกับศีลธรรม การเมือง และศาสนา ในทำนองเชิงสงสัยอยู่บ้างเหมือนกัน แต่งานเหล่านี้มีคนรู้จักแพร่หลาย เพราะท่านไม่ได้อธิบายทัศนะของท่านไว้ในอาการที่เป็นแบบขวานผ่าซาก หรือตรงไปตรงมาอย่างที่ท่านได้ปฏิบัติใน Treatise

7. แนวปรัชญาของเดวิด ฮิวม์

ฮิวม์เชื่อว่า ความรู้ของเรามาจากภาพประทับใจและความคิด ภาพประทับใจมีพลังมากมีชีวิตชีวา มากกว่าความคิด

จากการใช้ความทรงจำและจินตนาการ เราเก็บและรวบรวมความคิดของเรา เราไม่มีความคิดทั่วไปที่เป็นนามธรรม มีแต่เพียงความคิดเกี่ยวกับสิ่งเฉพาะซึ่งอาจพิจารณารวม ๆ กัน โดยการใช้คำทั่ว ๆ ไป

ความแน่นอนมาจากการตระหนักรู้ด้วยตนเอง ถึงความคล้ายคลึงหรือความแตกต่างกันในความคิด หรือจากการแสดงกรรมวิธี การแสดงออกในการเชื่อมโยงความเข้าใจที่เกิดขึ้นเองดังในเลขคณิตและพีชคณิต

ความรู้ของเราเกี่ยวกับสาเหตุของความสัมพันธ์เป็นเพียงนิสัยของการคาดคะเนในเหตุการณ์ต่าง ๆ จากอันหนึ่งที่ได้รับรู้ นำมาสัมพันธ์กัน โดยไม่มีความเกี่ยวเนื่องที่จำเป็นระหว่างเหตุการณ์นั้น ๆ

เรามีเหตุผลที่ดีที่จะสงสัยเกี่ยวกับข้อสรุปต่าง ๆ ซึ่งมาจากการใช้เหตุผลหรือจากพื้นฐานของประสบการณ์จากประสาทสัมผัสของเรา

ฮิวม์มีความเห็นว่า เรื่องราวของปรัชญาสมัยก่อนหน้านั้น ศึกษาในสิ่งที่ไม่แน่นอนห่างไกลจากชีวิตประจำวัน ตั้งหลักเกณฑ์ที่เข้าใจยาก ทั้งยังมีความเห็นที่แตกต่างกันออกไปยากที่จะตัดสินว่าของใครผิดหรือถูก นอกจากนั้นก็นำเอาเรื่องนอกเหนือธรรมชาติมาเกี่ยวข้องด้วย อันเป็นผลมาจากความศรัทธาในศาสนา และความเชื่อในเรื่องลึกลับ การใช้เหตุผลอย่างมีแบบแผนเป็นวิธีที่แก้ไขระบอบปรัชญาที่คลุมเครือเหล่านั้นได้ เมื่อขจัดความไม่แน่นอนของความรู้ได้แล้วก็เริ่มสร้างปรัชญาแบบใหม่ คือแทนที่จะไปค้นหาสิ่งลึกลับหรือสิ่งแท้จริงต่าง ๆ ที่อยู่นอกเหนือความเข้าใจของเรานั้น ควรจะเปลี่ยนมาวิเคราะห์สมรรถภาพของความคิดมนุษย์ จิตมีกระบวนการสำหรับคิดอย่างไร ความคิดเกิดขึ้นได้อย่างไร ค้นหาต้นกำเนิดของความคิด (origin of idea) ซึ่งทำให้เกิดทฤษฎีความเกี่ยวเนื่องของความคิด (association of idea) ในแง่วิธีการนั้นทั้งฮิวม์และลัทธิใช้วิธีเดียวกัน แต่สรุปต่างกัน คือลัทธิสรุปว่า สิ่งที่เราได้จากผัสสะเกิดเป็นความคิดขึ้นนั้นมีคุณสมบัติ 2 ระดับ คือ คุณสมบัติปฐมภูมินั้นต้องมีสารรองรับอยู่เบื้องหลัง แต่ฮิวม์สรุปว่าไม่มีเบื้องหลัง

สิ่งต่าง ๆ มีอยู่เท่าที่เรามีผัสสะเท่านั้น เบื้องหลังอาจมีจริงหรือไม่จริงก็ได้ แต่ในเมื่อเราไม่รู้ก็หมายความว่า มันไม่มี เรายอมรับแต่ในสิ่งที่เรารู้เท่านั้น

ฮิวม์ทำการโต้แย้งความคิดในแนวเก่าอยู่ 3 แนว คือ ในขั้นแรก เขาโต้แย้งระบบเหตุผลนิยม ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับ innate idea (เชอญูศรี อิศรางกูร ณ อยุธยา, ปรัชญาตะวันตกสมัยใหม่, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2539), หน้า 67) ในเรื่องนี้ ฮิวม์เห็นด้วยกับล๊อคและเบอคเลย์ซึ่งได้ทำการโต้แย้งไปตั้งแต่แรกแล้ว ต่อจากนั้นก็คือเรื่องศาสนา ซึ่งฮิวม์ใช้วิธีการศึกษาในเชิงประวัติศาสตร์และจิตวิทยา ก่อให้เกิดแนวความคิดใหม่ ๆ ขึ้น แทนที่จะใช้ความเชื่อถือศรัทธาแต่เดิมประการสุดท้าย ฮิวม์ได้ทำการต่อต้านความคิดในแนวประจักษ์นิยมด้วย โดยแสดงให้เห็นว่าวิธีการประจักษ์ (empirical method) นั้นมีขอบเขตจำกัด การที่ล๊อคเชื่อว่ามีสาร 2 ชนิด คือวัตถุและจิต เชื่อในความมีอยู่ของพระเจ้า และเบอคเลย์เชื่อว่ามีจิตสาร โดยปราศจากวัตถุเป็นไปไม่ได้ เพราะมันเกินขอบเขตของประสบการณ์ ฮิวม์จึงกล่าวว่า ไม่สามารถจะยอมรับทั้งวัตถุและจิตสาร และไม่สามารถพิสูจน์การมีอยู่ของพระเจ้าได้ด้วย

บ่อเกิดของความรู้ (Origin of Knowledge)

ปัญหาสำคัญที่ฮิวม์สนใจก็คือ เรื่องต้นกำเนิดและธรรมชาติของความรู้ ความรู้ของเราได้มาโดยวิธีใด และมีขอบเขตขนาดไหน ฮิวม์คิดว่าความรู้ทุกอย่างมีต้นกำเนิดมาจากผัสสะและการไตร่ตรองในผัสสะนั้น ผัสสะก็คือข้อมูลของความรู้ที่อยู่ในจิต ซึ่งผัสสะที่ได้มานี้ยังแบ่งออกเป็น 2 ระดับ คือ impression และ idea สำหรับ impression นั้นเป็นผัสสะเท่าที่เรารับอยู่ปัจจุบัน คือในขณะที่วัตถุอันเป็นสิ่งเรานั้นปรากฏอยู่ต่อหน้า เกิดการรับรู้ได้โดยตรง และเมื่อสิ่งเรานั้นล่วงเลยเป็นอดีตแล้วเราก้ยังมีความจำหลงเหลืออยู่ ซึ่งเราเรียกว่า idea ซึ่งเป็น impression ในอดีต จึงมีความคลุมเครือเลื่อนราง แม้ในบางครั้งจึงดูเหมือนชัดเจน

จากการสังเกตเกี่ยวกับชีวิตมนุษย์ ฮิวม์ยอมรับว่า คงจะเป็นไปไม่ได้ที่เราจะค้นพบเกี่ยวกับ “คุณสมบัติแห่งธรรมชาติทั้งหมดของมนุษย์” แต่เขาบอกว่า ควรจะเป็นไปได้ที่จะสามารถรู้บางสิ่งบางอย่างเกี่ยวกับรากฐานและธรรมชาติของสิ่งที่เราคิดว่าเรารู้

สิ่งที่เราได้รับรู้ทั้งหมดจากภาพประทับใจ และความคิด ความแตกต่างก็คือภาพประทับใจนั้นมีพลังและความชัดเจนกว่าความคิด ความคิดและภาพประทับใจสามารถเป็นได้ทั้งสิ่งที่ไม่ซับซ้อน หรือลึกซึ้งได้ สิ่งที่ไม่ซับซ้อน คือสิ่งที่ไม่สามารถแบ่งแยกออกเป็นส่วนย่อย ๆ อีกได้ ขณะที่สิ่งที่เป็นสิ่งที่ลึกซึ้งประกอบมาจากสิ่งง่าย ๆ แต่มีความสอดคล้องกันหลายอย่างระหว่างภาพประทับใจและความคิด ความคิดที่ง่ายความจริงมีลักษณะคล้ายคลึงกับภาพประทับใจง่าย ๆ ในเกือบทุกแง่ ยกเว้นพลังและความชัดเจน นอกจากนั้น ลักษณะการปรากฏของมันในจิต ภาพประทับใจที่ง่ายจะปรากฏขึ้นก่อน สู่ความคิดที่ง่าย (ยกเว้นในบางกรณีที่ฮิวม์หยิบยกขึ้นมา) ความคิดที่ลึกซึ้งและซับซ้อนประกอบด้วยส่วนที่ง่ายซึ่งเป็นเหมือนกับส่วนผลสมของภาพประทับใจที่เราได้ประสบ ถึงแม้ว่า ความคิดที่ลึกซึ้งไม่ใช่ว่าเป็นส่วนที่ลอกมาจากภาพประทับใจที่ลึกซึ้งก็ตาม ฮิวม์กล่าวว่า การค้นพบเกี่ยวกับภาพประทับใจและความคิดนี้ ชี้ให้เห็นว่าความรู้ทั้งหมดของเรามาจากประสบการณ์ และเราไม่มีความคิดดั้งเดิมภายในจิตเรา ซึ่งหมายถึงความคิดที่ไม่ขึ้นอยู่กับสิ่งที่เรารับรู้

ความประทับใจ (IMPRESSION)

การรับรู้ที่เข้าไปกระทบจิตใจอย่างรุนแรง เรียกว่า ความประทับใจหรือความตรึงตรา ฮิวม์ ถือว่าความรู้ของเราทั้งหมดเกิดจากประสบการณ์และประสบการณ์มีทั้งแรงประทับใจที่เราได้รับผ่านประสาทสัมผัสจากอารมณ์ภายนอก หรือความคิดซึ่งเป็นการถ่ายแบบจากแรงประทับใจ เหตุผลเป็นเพียงตัวรวบรวมความคิดเข้าด้วยกันเท่านั้น แต่ไม่ได้ให้ความรู้เกี่ยวกับความจริงแก่เรา ความรู้สึกหรืออารมณ์เป็นแรงประทับใจชั้นหุตุยภูมิ แรงประทับใจเกิดจากความสุขและความทุกข์ทั้งโดยตรงและโดยอ้อม และเป็นแรงจูงใจในการกระทำ

ที่สมัครใจทั้งหมดของเราอีกด้วย (ชัยวัฒน์ อัดพัฒน, จริยศาสตร์ พิมพ์ครั้งที่ 6 (กรุงเทพฯ: ห.จ.ก. แสงจันทร์ การพิมพ์, 2538), หน้า 168)

ความประทับใจ หรือ Impression นั้นมีทั้งที่ได้รับจากภายนอก (outward impression) และภายใน (inward impression) ที่ได้รับจากภายนอกนั้นก็โต้แย้งสลับต่อสิ่งต่าง ๆ สำหรับ impression ที่ได้รับจากภายในนั้นมีสาเหตุมาจาก idea เช่น idea เกี่ยวกับความพอใจ หรือความเจ็บปวดก็ก่อให้เกิด impression ใหม่ ๆ ขึ้น เช่น ความต้องการ หรือความกลัว เป็นต้น impression เหล่านี้เองเป็นที่มาแห่งความรู้ idea ทุกชนิดจะต้องได้มาจาก impression ถ้าไม่มี impression แล้วก็จะไม่มี idea เกิดขึ้น ดังนั้นคนที่ตาบอดไม่เคยสัมผัสต่อสีก็เลยไม่มีความคิดเกี่ยวกับสีแดง สีเขียว เป็นต้น คนที่หูหนวกก็เลยไม่มีความคิดเกี่ยวกับเสียง สมรรถภาพที่จะสร้าง idea ในตัวเรามีอยู่ 2 ส่วน คือ ความจำ (memory) ซึ่งรักษา impression ในอดีตไว้ และจินตนาการ (imagination) ซึ่งนำเอา idea ที่เก็บไว้นั้นมาปะติดปะต่อ ซึ่งเรียกว่า ความเกี่ยวเนื่องแห่งความคิด (association of idea) ซึ่งเป็นเรื่องสำคัญในทฤษฎีความรู้ของฮิวม์ ในแง่นี้หมายความว่า idea ที่เกิดขึ้นนั้นมันไม่ได้มีอยู่บ่อย ๆ หรือปราศจากระเบียบ แต่มันมีลำดับขั้นที่เป็นระเบียบตามหลักของความต่อเนื่องแห่งความคิดซึ่งแบ่งได้ 3 หลักใหญ่ ๆ คือ 1. กฎแห่งความคล้ายคลึง (Law of continuity in space and time) คือเมื่อเรามีความคิดเรื่องหนึ่งอยู่ในจิตของเรานั้น อาจทำให้เราย้อนไปถึงเรื่องเดียวกันนั้นในอดีต ซึ่งเป็นการเกี่ยวเนื่องในแง่หนึ่ง 2. กฎแห่งความต่อเนื่องในอวกาศและเวลา (Law of continuity in space and time) 3. กฎแห่งเหตุและผล (Law of causality)

กฎทั้งหมดนั้นเกิดจากสมรรถภาพของจิตนาการ จึงเป็นความจริงแบบอัตนัย คือเราสร้างความสัมพันธ์เหล่านี้ขึ้นมาเอง สิ่งต่าง ๆ นั้นอาจไม่มีความสัมพันธ์กันจริง แต่เราคิดขึ้นเองและเชื่อว่ามันมีความสัมพันธ์กัน เรื่องที่ฮิวม์ยกขึ้นมาอธิบายเป็นพิเศษก็คือ เรื่องความสัมพันธ์ระหว่างเหตุและผล ซึ่งนักปรัชญาสมัยก่อนเชื่อว่า เป็นความสัมพันธ์ที่มีอยู่เองตามธรรมชาติ สิ่งที่เป็นเหตุนั้นจำเป็นจะต้องก่อให้เกิดผล อย่างหนึ่งเสมอไป ฮิวม์ได้นำเรื่องนี้มาวิเคราะห์หุ้ดูแล้ว พบว่าความสัมพันธ์ระหว่างเหตุและผลนั้นมันไม่ได้มีอยู่โดยธรรมชาติ แต่ขึ้นอยู่กับประสบการณ์และความคิดของเรา

เหตุผลและอารมณ์ (REASON & PASSION)

อารมณ์เป็นบ่อเกิดแห่งการกระทำที่สมัครใจ สำหรับเหตุผลเป็นเพียงเครื่องเชื่อมต่อและเปรียบเทียบความคิดต่าง ๆ และบอกให้เราทราบถึงความแท้จริงและความเท็จแก่เรา เหตุผลมีประโยชน์มากในทางจริยศาสตร์ เพราะเหตุผลช่วยในการเปรียบเทียบตัวอย่างต่าง ๆ ของปัจเจกชนและกำหนดแรงจูงใจที่แท้จริงในการกระทำ

ในการอ้างเหตุผลเกี่ยวกับข้อเท็จจริงต่าง ๆ นั้น ต้องอาศัยความสัมพันธ์ระหว่างเหตุและผลด้วย นั่นคือเราพยายามค้นหาความเกี่ยวเนื่องระหว่างข้อเท็จจริงในปัจจุบัน กับข้อเท็จจริงอันอื่น เช่น ถ้าเราพบนาฬิกาอยู่กลางทะเลทรายก่อนหน้านั้นแล้วทั้งมันไว้ ปัญหาก็คือ เรามีความรู้เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างเหตุและผล อย่างไร เชื่อได้เพียงใด

ความรู้เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างเหตุผลและผลนี้ไม่ใช่ว่าได้จากการอ้างเหตุผล โดยปราศจากประสบการณ์ การอ้างเหตุผล ไม่ได้ให้เรารู้สาเหตุแห่งการระเบิดของดินปืน ทั้งนี้เพราะสาเหตุและผลนี้ได้จากการสังเกต หรือประสบการณ์ นั่นคือ เราอาจสังเกตจากความสัมพันธ์บางประเภทระหว่างวัตถุ ซึ่งในความสัมพันธ์บางประเภทระหว่างวัตถุ ซึ่งในความสัมพันธ์นั้นเราจะพบว่า วัตถุซึ่งเรียกว่า สาเหตุและผลนั้น มันอยู่ใกล้กัน หรือไม่เช่นนั้นก็สังเกตว่า สิ่งที่เป็นสาเหตุนั้นมันอยู่ก่อนในแง่ของเวลา เราสังเกตว่า สิ่งที่เป็นสาเหตุนั้นมันอยู่ก่อนในแง่ของเวลา เราสังเกตว่าสิ่งต่างๆ มันเกิดตามกันมา เช่น เมื่อมีเปลวไฟเป็นสาเหตุแห่ง

ความร้อน จากประสบการณ์ที่เห็นของ 2 สิ่งเกิดขึ้นติด ๆ กัน ช้ำซากเข้า เราก็เกิดความเชื่อว่ามันสัมพันธ์กัน ซึ่งความเชื่อที่ว่าเป็นเพียงความรู้สึกหรือสัญชาตญาณของเราเอง

สำหรับนักปรัชญาสมัยเก่ามักจะอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างเหตุและผลโดยอ้างว่าสิ่งที่เป็เหตุนั้นมีอำนาจลึกลับบางอย่างที่ก่อให้เกิดผลขึ้นมา หรืออาจมีบางสิ่งบางอย่างอยู่เบื้องหลังที่เชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างสาเหตุและผลนี้ แต่ฮิวม์แย้งว่า เราไม่เคยมีผัสสะต่ออำนาจลึกลับดังกล่าวนี้เลย สิ่งที่เราประสบนั้นก็คือ การที่เหตุการณ์อย่างหนึ่งเกิดก่อนหน้าเหตุการณ์อย่างหนึ่งเกิดก่อนหน้าเหตุการณ์อีกอย่างหนึ่ง โดยปราศจากอำนาจหรือความสัมพันธ์กันในการคิดของเราเท่านั้น ทั้งนี้เป็นเรื่องความเคยชินหรือนิสัยของเราเองในการสร้างความสัมพันธ์เช่นนั้นขึ้นมาเพราะตามนิสัยเดิมเราเชื่อว่า ถ้าสิ่งหนึ่งเกิดขึ้นแล้วอีกสิ่งหนึ่งจะเกิดตามมา โดยที่สิ่งแรกจะเป็นสาเหตุของอีกสิ่งหนึ่ง ซึ่งถ้าเราไม่มีการศึกษา เราก็เชื่อตามบรรพบุรุษของเราว่ามันมีความสัมพันธ์กันจริง ๆ แต่ฮิวม์เห็นว่า วัตถุหรือปรากฏการณ์ต่าง ๆ นั้นมันไม่ได้มีความสัมพันธ์กันจริง ๆ เพียงแต่เราจับเอาความสัมพันธ์ตามหลักแห่งความเกี่ยวเนื่องระหว่างความคิด (association of idea) ซึ่งเป็นไปตามนิสัยหรือความเคยชินดั้งเดิมหรือการเชื่อตามบรรพบุรุษของเรา เช่นเรามีความเชื่อว่าธรรมชาติมีความเป็นระเบียบ สิ่งใดก็ตามที่เกิดซ้ำซากจำเจแล้วเราก็เชื่อว่ามันจะต้องเป็นเช่นนั้นตลอดไป เช่น สังเกตเห็นว่าดวงอาทิตย์ขึ้นทุกวัน จึงมีความเชื่อว่า พรุ่งนี้ดวงอาทิตย์ก็จะขึ้นอีกตามเคย อันเป็นความเชื่อที่เกิดจากความเคยชิน ไม่ได้ผ่านการทดลองมาก่อน

ทัศนวิจารณ์ : ฮิวม์ ดูเหมือนจะถือว่า เหตุผลมีลักษณะการเข้าใจความหมายของหลักการทั่ว ๆ ไปได้ถูกต้องและแสวงหาคำตอบที่ถูกต้องจากหลักการเหล่านั้น

ฮิวม์ นำเอาวิธีการทางประสาทสัมผัสนิยม (ประจักษ์นิยม) มาใช้กับจริยศาสตร์และให้คำตอบว่า สภาวะทางอารมณ์เป็นเพียงแหล่งกำเนิดความรู้เกี่ยวกับความดีและความชั่วเท่านั้นลักษณะแห่งสภาวะเหล่านี้ แม้ว่าจะก่อให้เกิดความแตกต่างระหว่างความดีและความเชื่อ ความรู้สึกเป็นสุขก็จัดว่าเป็นความดี ความรู้สึกเป็นทุกข์จัดว่าเป็นความชั่ว

ฮิวม์เห็นว่า สมรรถภาพในการรับรู้ของมนุษย์นั้นมีขอบเขตจำกัด คือ จำกัดอยู่แต่ประสบการณ์เท่านั้นเอง เราไม่สามารถจะรู้ถึงต้นกำเนิด impression และ idea ของเราได้ ในแง่นี้หมายความว่าเรารู้แค่ไหนเราก็ยอมรับได้แค่นั้น จะไปสรุปเกินขอบเขตของความรู้ไม่ได้ การสรุปเกินเรื่องที่เรารู้ี้ เป็นข้อบกพร่องของนักปรัชญารุ่นก่อน ๆ โดยทั่วไป

ความรู้สึกทางศีลธรรมและคุณธรรม

ฮิวม์ ยอมรับอย่างจริงจังว่าจริยธรรมมีอิทธิพลเหมือนการกระทำทั้งหมด จริยธรรมนี้ไม่ได้เกิดจากเหตุผล แต่เกิดมาจากการพิจารณาหรือการตัดสินใจที่ถูกต้องทางศีลธรรม และความแตกต่างทาง จริยธรรมก็เกิดมาจากความรู้สึกสำนึกทางศีลธรรม การมีความรู้สึกสำนึกต่อคุณธรรมไม่ใช่อะไรอื่น แต่เป็นความรู้สึกที่พึงพอใจในสิ่งทั่ว ๆ ไป อันเกิดจากการเข้าใจอย่างลึกซึ้งถึงอุปนิสัย

ในลำดับแรก ฮิวม์โจมตีความคิดของล๊อคในเรื่องของวัตถุสาร (material substance) โดยอ้างว่าเราจะสรุปว่าวัตถุสารมีอยู่ได้อย่างไรในเมื่อเราไม่เคยมีผัสสะต่อมันเลย ผัสสะของเราทำให้เรารู้ได้แต่เพียงคุณสมบัติบางชนิด โดยไม่สามารถจะอ้างไปถึงสารที่เป็นตัวรองรับคุณสมบัติเหล่านั้นเลย นักปรัชญาทั้งหลายพยายามจะบอกว่า วัตถุนั้นจะต้องแตกต่างจากผัสสะของเราเท่านั้นและจิตของเราก็ไม่สามารถจะนำวัตถุและผัสสะมาสัมพันธ์กันได้ เพราะการกระทำเช่นนั้นมันอยู่นอกเหนือขอบเขตของความรู้และความเข้าใจของมนุษย์

ความคิดเกี่ยวกับวัตถุนั้นเกิดขึ้นจากการที่เราสังเกตว่าคุณสมบัติต่าง ๆ มันอยู่รวมกลุ่มกันก็เกิดจินตนาการว่าจะต้องมีบางสิ่งบางอย่างที่เป็นตัวรองรับคุณสมบัติและเชื่อมคุณสมบัติเหล่านั้นให้อยู่ด้วยกัน แล้วก็เลยเกิดความคิดว่าวัตถุนั้นเป็นตัวยืนพื้นมีอยู่ ทั้งหมดนี้เป็นเพียงความคิดฝันเท่านั้น

ในกรณีนี้แสดงว่าเรื่องของอภิปรัชญาในส่วนที่เกี่ยวกับต้นกำเนิดและธรรมชาติของจักรวาล หรือวัตถุภายนอก ก็ไม่ต้องศึกษากัน ในทำนองเดียวกัน เรื่องของจิตหรือจิตสารนั้นเราไม่เคยรู้จักเลย เพราะฉะนั้นความคิดเกี่ยวกับสาร (substance) ไม่ว่าจะเป็นจิต หรือสสาร เป็นเรื่องที่ไร้ความหมายทั้งสิ้น สำหรับเรื่องของจิตหรือที่เรียกว่าตัวตนผู้รับรู้นั้น ฮิวม์ก็ได้ทำการโต้แย้งเบอคเลย์ โดยทำการวิเคราะห์ความคิดเกี่ยวกับจิตหรือตัวตนดังกล่าว เขาชี้แจงว่า เมื่อเขาพยายามจะเข้าถึงสิ่งที่เรียกว่าตัวตนหรือจิตของเขานั้น ก็จะสะดุดอยู่แค่ความรู้สึกต่าง ๆ เช่น ความรู้สึกร้อนหนาว ความรู้สึกพึงพอใจหรือเจ็บปวด เป็นต้น นอกจากความรู้สึกเหล่านี้แล้วก็ไม่สามารถจะค้นพบสิ่งใดที่อยู่เบื้องหลังได้อีกต่อไป และบางขณะที่ไม่มีความรู้สึก หรือผัสสะเกิดขึ้น เช่น ในตอนที่หลับสนิท ก็อาจกล่าวได้ว่าตัวตนหรือจิตของเขานั้นไม่มีอยู่ ในแง่นี้แสดงว่า ฮิวม์ไม่เชื่อว่ามิจิตในลักษณะที่เป็นจิตสาร (spiritual substance) ซึ่งเป็นตัวยืนพื้นรองรับความรู้สึก หรือเชื่อมโยงความรู้สึกเข้าด้วยกัน เขาเห็นว่า สิ่งที่เขาเรียกว่า จิตหรือตัวตนนั้นก็คือกลุ่มของความรู้สึกทั้งหลาย (bundle of perception) นั่นเอง แล้วเขาก็ได้สรุปต่อไปว่า จิตหรือตัวตนนี้ก็คือกลุ่มแห่งความรู้สึกต่าง ๆ ซึ่งเกิดขึ้นติดต่อกันอย่างรวดเร็ว และอยู่ในภาวะที่เป็นกระแส (flux) การไหลแปรปรวนอยู่ตลอดเวลา เขาอธิบายเปรียบเทียบว่า จิตนั้นเหมือนกับภาพยนตร์ ความรู้สึกต่าง ๆ ก็เปรียบเหมือนภาพที่ปรากฏขึ้นแล้วผ่านไปโดยมีภาพใหม่ปรากฏขึ้นแทน แล้วก็ผ่านไปอย่างรวดเร็ว ติดต่อกันไปตลอด ความรู้สึกต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น และผ่านไปอย่างรวดเร็วนี้เองที่ประกอบกันขึ้นเป็นจิตรองรับความรู้สึก หรือเชื่อมโยงความรู้สึกเข้าด้วยกัน เขาเห็นว่า สิ่งที่เขาเรียกว่า จิตหรือตัวตนนั้นก็คือกลุ่มของความรู้สึกทั้งหลาย (bundle of perception) นั่นเอง แล้วเขาก็สรุปต่อไปว่า จิตหรือตัวตนนี้ก็คือกลุ่มแห่งความรู้สึกต่าง ๆ ซึ่งเกิดขึ้นติดต่อกันอย่างรวดเร็ว และอยู่ในภาวะที่เป็นกระแส (flux) มีการไหลแปรปรวนอยู่ตลอดเวลา เขาอธิบายเปรียบเทียบว่า จิตนั้นเหมือนกับภาพยนตร์ ความรู้สึกต่าง ๆ ก็เปรียบเหมือนภาพที่ปรากฏขึ้นแล้วผ่านไปโดยมีภาพใหม่ปรากฏขึ้นแทน แล้วก็ผ่านไปอย่างรวดเร็ว ติดต่อกันไปตลอด ความรู้สึกต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นและผ่านไปอย่างรวดเร็วนี้เองที่ประกอบกันขึ้นเป็นจิต

ในประเด็นนี้ หมายความว่า ฮิวม์ไม่อ้างถึงจิตสารอันเป็นตัวเชื่อมโยงความรู้สึกที่ผ่านเข้ามาเรื่อย ๆ เพราะเราไม่สามารถจะมีประสบการณ์ต่อมันได้ ดังนั้น ฮิวม์จึงปฏิเสธเรื่องของจิตสารหรือตัวตน เมื่อไม่มีจิต หรือตัวตนก็ไม่ต้องมีผู้สร้างหรือพระเจ้า ซึ่งฮิวม์ก็ไม่อ้างถึงพระเจ้าซึ่งอยู่นอกเหนือประสบการณ์เช่นกัน

ฮิวม์คัดค้านความเชื่อทางศาสนาในบางเรื่อง เช่น เรื่องพระเจ้าตามความคิดของพวกคริสเตียน ซึ่งคิดว่าพระเจ้าเป็นผู้ที่มีความดีสูงสุด มีความสมบูรณ์ที่สุด แต่ฮิวม์ชี้ให้เห็นว่าพระเจ้าสร้างโลกที่เต็มไปด้วย ความทุกข์ ความเดือดร้อน ดังนั้นพระเจ้าน่าจะเป็นต้นกำเนิดของความชั่วร้าย อีกประการหนึ่ง เวลาที่เรานึกถึงพระเจ้ามีลักษณะเหมือนมนุษย์ซึ่งก็แสดงว่าพระเจ้าจะต้องมีอารมณ์ มีความรัก ความเกลียด ความอิจฉา ริษยา เป็นต้น นอกจากนั้น พวกที่เคร่งศาสนา มักอ้างถึงพระเจ้า ว่าเป็นสาเหตุแรกของทุกสิ่งทุกอย่างใน จักรวาล ซึ่งเรื่องนี้เขาเห็นว่าเป็นเรื่องที่อยู่นอกขอบเขตความรู้หรือประสบการณ์ของมนุษย์ดังนั้น การอ้างถึงสาเหตุแรกไม่ได้เป็นการยืนยันถึงความมีอยู่ของพระเจ้า

บ่อเกิดของศาสนาและความเชื่อถือในพระเจ้านั้น สืบเนื่องมาจากมนุษย์ต้องการความสุข มีความกลัว ต่อความทุกข์และความหายนะที่จะเกิดขึ้นในอนาคต นอกจากนั้นมนุษย์ย่อมจะกลัวตาย จึงต้องการที่จะให้พระ เป็นเจ้าเป็นที่พึ่ง เพื่อบันดาลให้ตนเองมีชีวิตเป็นอมตะ และต้องการให้มีปาฏิหาริย์ เพื่อจะได้ตอบสนองความต้องการของมนุษย์ ต่อจากนั้น บรรดานักการศาสนาและนักปรัชญาทั้งหลายพยายามอธิบายเรื่องศาสนาให้ เหมาะสมกับความต้องการและความเชื่อถือของคนทั่วไปมากขึ้น

ฮิวม์เป็นผู้ปฏิวัติแนวคิดปรัชญาตะวันตกสมัยก่อน ๆ ทั้งหมดที่พยายามสร้างระบบอภิปรัชญา โดยมีความเชื่อในความมีอยู่ของวัตถุสาร อมตภาพของจิตและพระเจ้า ซึ่งเป็นเรื่องที่น่าอึดใจประสบการณ์

เขาเน้นความสำคัญในความรู้ที่ได้จากประสบการณ์อันเป็นวิธีการแบบประจักษ์นิยม และเนื่องจากประสบการณ์นั้นมีของเขตจำกัด เพราะยังมีอีกหลายเรื่องที่ประสบการณ์เข้าไม่ถึง ซึ่งฮิวมก็ปฏิเสธเรื่องต่าง ๆ ดังกล่าว ดังนั้นปรัชญาของฮิวมจึงจบลงด้วยระบบวิมตินิยม

แรงจูงใจและความเหมาะสมทางจริยธรรม

ฮิวม ถือว่า ความรู้สึกสำนึกทางศีลธรรมเกิดจากรู้สึกขึ้นพื้นฐานในธรรมชาติของมนุษย์ ความรู้สึกขึ้นพื้นฐานเหล่านี้เกิดจากการคิดถึงประโยชน์ของตนเอง ความเห็นอกเห็นใจและประเพณี ฮิวม ยืนยันว่า ความดีคือความสุข ความชั่วคือความทุกข์ ดังนั้นเราจึงถือว่าความเป็นมาตรฐานทางจริยธรรม สำหรับการกระทำที่มีคุณค่า (สุชนิยมทางจริยศาสตร์) แต่เขาก็ไม่ได้ให้เหตุผลที่ดีกว่าข้อเท็จจริงที่เราได้จากประสบการณ์ว่ามนุษย์เราใช้มาตรการนี้เป็นเครื่องวัดแต่เราต้องแยกความสุขและความทุกข์ในปัจจุบันซึ่งความคิดที่จะทำนั้นเกิดจากความรู้สึกสำนึกทางศีลธรรม

คุณธรรมทางธรรมชาติและคุณธรรมที่สร้างขึ้น

คุณธรรมทางธรรมชาติ ได้แก่ ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความเมตตา ความรู้จักประมาณ ความอดทน ความบริสุทธิ์ และหลักความยุติธรรม บุคคลผู้ใช้คุณธรรมเหล่านี้มักจะได้รับความอ้อมอ้อมใจ

คุณธรรมที่เราสร้างขึ้น (ความยุติธรรม) ซึ่งให้ความสุขในปัจจุบันแก่เราบางส่วนก็สืบเนื่องจากวัฒนธรรมและประเพณีบางอย่างก็สืบเนื่องมาจากความเห็นอกเห็นใจทั่ว ๆ ไป ในหมู่มนุษย์ด้วยกัน คุณธรรมที่เราสร้างขึ้นนี้มีอยู่ในสังคมเพราะว่าคุณธรรมเหล่านี้ให้คุณประโยชน์แก่สมาชิกในสังคม คุณธรรมเหล่านี้แทรกซึมอยู่ในวัฒนธรรมและประเพณีของเราและทำให้เรามีความรู้สึกใหม่ ๆ

ความยุติธรรมเป็นคุณธรรมที่สำคัญที่สุดในบรรดาคุณธรรมที่เราสร้างขึ้น ความยุติธรรมและความไม่ยุติธรรมในสังคมเป็นสิ่งที่เราสร้างขึ้น ไม่ใช่เป็นที่เกิดมาจากธรรมชาติ

ปรัชญาญาณโนภาพนิยม

ฮิวมได้เริ่มต้นด้วยการชี้ให้เห็นความแตกต่างระหว่าง ความตรึงใจ (impressions) กับมโนคติ ซึ่งต่างก็เป็นสัญญา (perception) ด้วยกันทั้งคู่ แต่ในสัญญาทั้งสองชนิดนี้ “ความตรึงใจ” มีพลังและความรุนแรงมากกว่า คำว่า “มโนคติ” ฮิวม หมายถึง จิตภาพมัว ๆ ของสิ่งต่าง ๆ ในเวลาที่คิดและให้เหตุผล ความจริงมโนคติกก็คล้ายกับความตรึงใจ แต่ทว่าเลือนรางกว่า “มโนคติธรรมดาสามัญทุกชนิดย่อมมีความตรึงใจแบบธรรมดาสามัญอย่างหนึ่ง ซึ่งคล้ายกับตัวมัน และความตรึงใจที่ธรรมดาสามัญทุกชนิดย่อมมีมโนคติที่สอดคล้องต้องกัน” มโนคติที่ธรรมดาสามัญของเราทั้งหมดในตอนที่เราปรากฏครั้งแรก ก็เกิดจากความตรึงใจแบบธรรมดาสามัญ ที่สอดคล้องต้องกันกับมันนั่นเอง ส่วนมโนคติที่ซับซ้อน ไม่ต้องการความตรึงใจที่ละม้ายคล้ายคลึงกัน เราอาจสร้างจินตภาพมามีปีกโดยไม่เคยเห็นมามีปีกมาก่อนเลย แต่ทว่า องค์ประกอบต่าง ๆ แห่งมโนคติที่ซับซ้อนทั้งหมดนี้เกิดมาจากความตั้งใจทั้งสิ้น ข้อพิสูจน์ที่ว่าความตรึงใจเกิดมาก่อนนั้น เกิดจากประสบการณ์ตัวอย่างเช่น คนที่ตาบอดมาแต่กำเนิดย่อมไม่มีมโนคติเกี่ยวกับสี ในบรรดามโนคติทั้งหลาย มโนคติทั้งหลายมโนคติที่ความสนุกสนานที่เกิดจากความตรึงใจเดิม ๆ เก็บไว้ได้มากมายนั้นเป็นพวก ความจำ ส่วนมโนคติอื่น ๆ เป็นพวก จิตนาการ

ฮิวมได้ประกาศว่า ความเข้าใจเกี่ยวกับจิตมนุษย์ทั้งหมดนั้น ได้แยกตัวเองออกเป็นสิ่งที่แตกต่างกัน 2 ชนิด ซึ่งเรียกว่า ความตรึงใจ (impressions) กับ มโนคติ ความแตกต่างระหว่างความตรึงใจกับมโนคติประกอบขึ้นแห่งพลังและความมีชีวิตชีวา (liveliness) ซึ่งเป็นเหตุทำให้มันมีผลกระทบกระเทือนต่อจิตใจและทำให้เราเกิดมีความคิดหรือความรู้สึกตัว (consciousness) ความเข้าใจที่เข้ามาสู่จิตพร้อมกับพลังและความรุนแรงอย่างมากที่สุดเหล่านั้น เราอาจเรียกว่าเป็น ความตรึงใจ และในคำนี้เราย่อมเข้าใจเพทนาการ กิเลส และอารมณ์ของเราทั้งหมด คล้ายกับที่มันได้ปรากฏในดวงวิญญาณเป็นครั้งแรก สำหรับคำว่า มโนคติ นั้น

หมายถึงภาพที่อ่อนแอของสิ่งเหล่านี้ ในเวลาที่คิดหรือเวลาให้เหตุผล ข้อความเหล่านี้ ฮิวม์ได้ชี้ให้เห็นความแตกต่างกันอย่างชัดเจนระหว่างความตรึงใจกับมโนคติซึ่งเป็น แบบง่าย ๆ และแบบซับซ้อน ที่ปรัชญาเมธีคนก่อน ๆ ได้อธิบายไว้แล้ว แต่เมื่อมโนคติแบบง่าย ๆ เป็นการลอกแบบความตรึงใจอย่างง่าย ๆ เสมอนั้น มโนคติที่ซับซ้อนไม่ได้เป็นการผลิตความตรึงใจที่ลงรอยกันได้ขึ้นมาใหม่ในวิธีเดียวกันเลย มโนคติที่ซับซ้อนอาจจะแตกต่างกับความตรึงใจแบบดั้งเดิมของเราได้ใน 2 ทางด้วยกัน ทางแรก มโนคติที่ซับซ้อนสับสนอาจรวมเอาความตรึงใจทั้งหลายเข้าด้วยกัน ซึ่งความตรึงใจเหล่านี้เราได้รับอย่างแยก ๆ กัน ตัวอย่างเช่น เมื่อเรามีมโนคติเกี่ยวกับม้ามีปีก หรือความตรึงใจเหล่านั้น อาจจะทั้งลักษณะท่าที่บางอย่างหรือหลายอย่างซึ่งมีอยู่ในความตรึงใจของเรา แต่ได้ถูกละทิ้งไว้ในการระลึกหรือจินตนาการ ดังนั้นจิตย่อมมีอำนาจในการที่จะเอามารวมกันและหักออกจากความตรึงใจของเรา แต่ไม่มีอำนาจที่จะสร้างสรรค์มโนคติธรรมดา ๆ ใหม่ ๆ ซึ่งไม่ได้สอดคล้องต้องกันกับความตรึงใจที่แท้จริงบางอย่าง ดังนั้นจึงไม่อาจมีมโนคติใด ๆ เกี่ยวกับเสียงที่เราไม่เคยได้ยิน เกี่ยวกับสีหรือรูปร่างที่เราเคยเห็น เกี่ยวกับอารมณ์หรือกิเลสที่เราไม่เคยรู้สึกมาก่อน นอกจากความตรึงใจและมโนคติแล้ว ฮิวม์ยังได้ยอมรับความสมเหตุสมผลแห่งความสัมพันธ์ที่แท้จริง ซึ่งได้แก่ความสัมพันธ์ของ ความคล้ายคลึงกัน ความเป็นเอกลักษณ์ กาลและอวกาศ คุณภาพ จำนวน ชัดชัด และความต่างกัน ความสัมพันธ์แห่งความเป็นเอกลักษณ์นั้นเราจะได้พิจารณาอย่างละเอียดและในที่สุดจะได้ลดลงมาให้เหลือเป็นความคล้ายคลึงกันหรือเป็นลักษณะการที่ใกล้ชิด แล้วท่านก็ได้ถามว่า เรามีมโนคติเกี่ยวกับ เนื้อสาร ไต ๆ หรือไม่ และก็ยืนยันว่าเราไม่มีมโนคติเช่นนั้นเลย เพราะถ้าหากว่าเรามีมโนคติทำนองนั้นบ้าง มโนคตินั้นก็ต้องมาจากความตรึงใจบางอย่าง จะเป็นความตรึงใจที่เกิดจากเหตุการณ์หรือจากการตรึงตรองก็ตาม ท่านก็ถามต่อไปอีกว่า ถ้าหากว่ามโนคติเกิดมาจากเหตุการณ์ แล้วมันเกิดมาจากเหตุการณ์ใดเล่า ? ถ้ามันเกิดทางตา มันก็ต้องเป็นสี ถ้ามันเกิดทางลิ้น มันก็ต้องเป็นรส และในประสาทสัมผัสอื่น ๆ ก็มีเช่นเดียวกันนี้ แต่ข้าพเจ้าเชื่อว่าไม่มีใครที่จะยืนยันว่า เนื้อสารเป็นสีหรือเสียงหรือรสอย่างใดอย่างหนึ่ง ในทำนองเดียวกัน การตรึงตรองก็ไม่อาจให้ความตรึงใจเกี่ยวกับเนื้อสารแก่เราได้ ความตรึงใจที่เราารู้สึก โดยอาศัยการตรึงตรองนั้น ย่อมเป็นความตรึงใจของกิเลส หรือของอารมณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง และกิเลสหรืออารมณ์อย่างใดอย่างหนึ่งเหล่านี้ไม่อาจเป็นตัวแทนเนื้อสารได้ เพราะฉะนั้น เราจึงมีมโนคติเกี่ยวกับเนื้อสารใด ๆ นอกเสียจากว่ามโนคติเกี่ยวกับการรวบรวมคุณสมบัติเฉพาะอย่าง ๆ เข้าไว้ ซึ่งคุณสมบัติเหล่านี้เราได้ตั้งชื่อเฉพาะให้ซึ่งจะช่วยให้เราระลึกถึงความตรึงใจเฉพาะอย่าง ๆ นั้นเอง ในแบบเดียวกัน มโนคติที่เป็นนามธรรมอื่น ๆ นั้น ย่อมเป็นเพียงวิถีทางที่สะดวกสำหรับอธิบายการรวบรวมความตรึงใจ ที่เป็นปัจเจกแยก ๆ กันนั้นเข้าด้วยกันเท่านั้นเอง

เกี่ยวกับเรื่องมโนคติที่เป็นนามธรรม ฮิวม์ยืนยันว่า เมื่อเรามีมโนคติเกี่ยวกับมนุษย์นั้นมโนคตินั้นย่อมมีความเฉพาะเจาะจงทั้งปวงที่ความตรึงใจของมนุษย์มีอยู่ จิตไม่อาจก่อให้เกิดข้อคิดเห็นเกี่ยวกับปริมาณหรือคุณภาพใด ๆ โดยไม่ได้ก่อให้เกิดข้อคิดเห็นเกี่ยวกับชัดเจนต่าง ๆ แห่งปริมาณหรือคุณภาพเหล่านั้นอย่างถูกต้องเสียก่อน มโนคติที่เป็นนามธรรมในตัวเองแล้วย่อมเป็นปัจเจก แต่มโนคติเหล่านี้ก็อาจกลายเป็นนามทั่ว ๆ ไปในเวลาที่มีมันเสนอตัวได้ทฤษฎีซึ่งนับว่าเป็นลัทธินิยมแบบสมัยใหม่ ก็ยังมีข้อบกพร่องอยู่ 2 ประการ คือ ข้อบกพร่องทางตรรกศาสตร์กับทางจิตวิทยา ฮิวม์ได้เริ่มต้นด้วยการคัดค้านตามหลักตรรกศาสตร์ว่า เมื่อเราพบความละม้ายคล้ายคลึงกันในวัตถุหลาย ๆ อย่าง เราก็ต้องชื่อเดียวกันให้แก่สิ่งต่าง ๆ เหล่านั้นทั้งหมด นักภาษานิยมทุกคนคงเห็นพ้องด้วย ความจริงชื่อสามัญธรรมดา เช่น แมว ก็ไม่แท้จริงเช่นเดียวกัน แมวสากลเหมือนกัน ดังนั้นการแก้ปัญหาเกี่ยวกับสิ่งที่เป็นสากลตามแบบนามนิยมจึงต้องผิดพลาดเพราะการเอาหลักการของตนมาใช้ได้ไม่เด็ดขาดพอ เอาหลักการนี้มาใช้กับสิ่งต่าง ๆ อย่างผิด ๆ ไม่เอามาใช้กับถ้อยคำ

ข้อคัดค้านทางด้านจิตวิทยารุนแรงยิ่งกว่านั้น ทฤษฎีเกี่ยวกับมโนคติในฐานะเป็นการคัดค้านความตรึงใจทั้งปวงดังที่ฮิวม์ได้กล่าวไว้นั้นต้องผิดพลาดไปเพราะไม่คำนึงถึง ความเคลือบคลุม (vagueness)

เช่น เมื่อเรามองเห็นดอกไม้สีใดก็ได้ แล้วต่อมาเราก็นึกถึงดอกไม้ชิ้นในแง่จินตภาพย่อมไม่ชัดเจน เพราะมีเงาแห่งสีที่ลึบม้ายคล้ายคลึงกันอยู่มากมายที่เราอาจสร้างจินตภาพหรือสร้าง มโนคติ ถึงได้ จึงไม่เป็นความจริงที่ว่าจิตไม่อาจก่อให้เกิดข้อคิดเห็นเกี่ยวกับปริมาณหรือคุณภาพใด ๆ โดยไม่ก่อให้เกิดข้อคิดเห็นเกี่ยวกับขีดขึ้นต่าง ๆ แห่งปริมาณหรือคุณภาพเหล่านั้นอย่างถูกต้องเสียก่อน

อิวมีมีหลักคิดอยู่สองประการอันเป็นรากฐานแห่งมโนภาพนิยมของเขา หลักคิดประการแรก คือ ทฤษฎีแห่งความตรึงตรา (impressions) หลักคิดประการที่สอง คือ ทฤษฎีว่าด้วยเหตุผล ความตรึงตราหรือความประทับใจ (impressions) อิวมีกล่าวว่า จิตมนุษย์สัมผัสโลกภายนอกได้โดยอาการสองอย่าง คือ โดยการประทับใจและการมีมโนภาพ ท่านเห็นว่าผลต่างระหว่างอาการทั้งสองนี้อยู่ที่ “ความมีชีวิตจิตใจ” แลแรงกระทบซึ่งความประทับใจและมโนภาพมีต่อจิตใจ และทำทางไปสู่ความรู้สึกนึกคิดของเรา ความประทับใจคือสิ่งซึ่งกระทบจิตด้วยความรุนแรงและหมายรวมไปถึงอารมณ์ และความใคร่ต่าง ๆ ตามที่ปรากฏขึ้นในจิตในระยะแรก ๆ ของการกระทบด้วย มโนภาพ หมายถึงเงาอันเลื่อนรางของสิ่งเหล่านี้ ตามที่ปรากฏในความคิดและการไล่เลียงด้วยเหตุผล ด้วยเหตุนี้ผลต่างระหว่างความประทับใจกับมโนภาพจึงมีสี่ประการ คือ 1. ความประทับใจหรือความตรึงตราชัดแจ้งกว่า มีแรงกระทบจิตสูงกว่ามโนภาพ 2. เกิดก่อนมโนภาพ 3. เป็นเหตุมโนภาพ มโนภาพเป็นเพียงผลและเงาอันเลื่อนรางของความประทับใจ 4. ความประทับใจเกิดจากสิ่งนอกกาย และมีสิ่งนอกกายเป็นเหตุ

อิวมี ถือว่า เรารู้ความแท้จริงได้ด้วยความประทับใจและมโนภาพ แต่เนื่องจากมโนภาพจำต้องมีความประทับใจเกิดนำเสียก่อน ความรู้จึงหมายถึงการมีความประทับใจอย่างใดอย่างหนึ่งมาก่อนแล้ว ฉะนั้นเราจึงรู้ได้แต่เฉพาะสิ่งที่เราจะต้องหรือรู้สึกได้ และอีกนัยหนึ่งเราได้ความรู้มาจากการรับรู้ทางผัสสะนั่นเอง และนี่เป็นหลักของวิทยาศาสตร์

ทัศนวิจารณ์ คำสอนอิวมีข้อความที่ขัดแย้งกันเอง ท่านกล่าวว่า เรารู้เฉพาะสิ่งที่จะต้องได้หรือรู้สึกได้ แต่ในตอนหลัง ๆ ท่านก็รับว่าเรารู้เหตุผล รู้ความคล้ายคลึงและลำดับการเกิดก่อนหลังของสิ่งต่าง ๆ ได้ สิ่งเหล่านี้ไม่ใช่สิ่งที่รู้สึกได้ แต่เราก็ได้เห็นกันแล้วว่า แม้จะรู้สึกไม่ได้โดยตรง มันก็ได้จากการเห็นโลกภายนอกนั่นเอง อิวมีจำกัดความรู้ของท่าน เพียงท่านอ้างถึงเหตุของการรับรู้แล้ว ท่านก็จะได้สสารนิยมอย่างไม่ต้องสงสัย แต่ท่านได้ปิดประตูให้แก่ความคิดทางนี้เสีย โดยตัดบทเรื่องการสามารถคิดไปจากเหตุหรือผลได้ ซึ่งจะเห็นได้ในทฤษฎีว่าด้วยเหตุผลของท่าน

ธรรมชาติและเหตุผล

ตั้งแต่สมัยของอริสโตเติลมาแล้ว ไม่เคยมีนักคิดคนใดได้เฉลียวถึงเรื่องเหตุผลว่าเป็นมาอย่างไร ตรรกวิทยาแบบฉบับของคอนโบราณแห่งยุคปัญญาทางปรัชญาคงถูกยึดถือกันตลอดเรื่อยมา และไม่มีใครได้ศึกษาจริงจัง ๆ ถึงธรรมชาติของเหตุและผล คงเชื่อกันอย่างงมงายว่าผลอาจคิดให้รู้เหตุได้ และจากเหตุอาจคิดให้รู้ผลได้ อันนำไปยังมติทางญาณวิทยาที่ว่า ความรู้ได้จากการคิดด้วยเหตุผล

อิวมีเป็นคนแรกที่นอกจากจะยืนยันว่าความรู้ได้มาด้วยความประทับใจทางผัสสะแล้วยังได้แสดงให้เห็นอีกว่า การได้มาซึ่งเหตุและผลนั้นก็เป็นการรับรู้ด้วยผัสสะ ไม่มีแม้นักวิทยาศาสตร์คนใดที่สามารถดึงเอาหลักวิทยาศาสตร์ทางญาณวิทยาข้อนี้ออกมาเป็นปรัชญาได้เราจึงต้องยกให้อิวมีเป็นคนแรกแห่งยุคปัญญาทางวิทยาศาสตร์ ที่สามารถล้มเลิกตรรกวิทยาแบบฉบับของยุคปัญญาทางปรัชญาได้ อิวมีได้อธิบายปรัชญาในแง่นี้ไว้ในหนังสือ TREATISE

เดสการ์ดและไลบ์นิซได้ใช้หลักเหตุผลโดยการรับเชื่อฐานเป็นความจำเป็นแห่งความคิดเบอร์เคเลย์กล่าวว่าเหตุผลอยู่สองชนิด คือ เหตุผลที่เกิดจากอำนาจการสร้างสรรค์ หรือการดลบันดาลของเซตฤต และเหตุผลที่เกิดจากการเรียงลำดับก่อนหลังของสรรพมโนภาพ ซึ่งเขาเองยังไม่เห็นว่าเป็นการมีผลเกิดตามเหตุ

หรือผลเกิดจากเหตุโดยแท้ นัก ฮิวม์เป็นคนแรกและคนเดียวได้ขบคิดปัญหาเรื่องความเกี่ยวข้องระหว่างเหตุและผลโดยละเอียด คนเราได้อาศัยความเกี่ยวข้องนี้ต่อทอดความทรงจำและสัมผัส ต่าง ๆ ของเราออกไป เรามักถือกันอยู่เสมอว่า มีความสัมพันธ์จริง ๆ ระหว่างข้อเท็จจริงเฉพาะหน้ากับข้อเท็จจริงที่อนุมานเอาด้วยการใช้เหตุผล

ตามหลักความคิดสามัญ เราคิดว่ามีอำนาจจะเริ่บงอย่างในลูกบิลเลียดที่กำลังวิ่ง และที่ไปกระทบกับลูกซึ่งนิ่งอยู่กับที่ อำนาจที่เป็นแรงนี้ทำให้บิลเลียดลูกที่สองวิ่งไปด้วย และเราจะคิดว่าบิลเลียดลูกที่สองจำเป็นต้องเคลื่อนไหวไปเพราะการกระทบนั้นก็ไม่ถูก เพราะไม่มีทางจะคิดไปได้เช่นนั้น

พรรณนาว่าด้วยเหตุและผล

การเกี่ยวข้องเชิงเป็นเหตุเป็นผลต่อกันระหว่างเหตุการณ์มีสองอย่าง คือ เป็นการเกี่ยวข้องที่จำเป็นหรือที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ระหว่างเหตุและผล ซึ่งถือเป็นเหตุการณ์ทางเวลา เรามีข้อยึดถือ (Proposition) ในเรื่องนี้ว่า “ปัจจุบันย่อมมีอดีตและมือนาคตทุกทีไป” และอย่างที่สองคือข้อยึดถือที่ว่า “เหตุการณ์ ข. เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นก่อนคือ ก. ตามเงื่อนไขที่ว่าจะไม่เกิดเหตุการณ์อื่นใดเกิดขึ้นแทนเหตุการณ์ ข.” ฮิวม์สนใจเฉพาะหลักแห่งความเป็นไปตามเหตุผลอย่างเคร่งครัด เขากล่าวว่าข้อเกี่ยวข้องระหว่างเหตุและผลนั้น ไม่จำเป็นต้องมีอยู่

เดวิด ฮิวม์ เป็นนักปรัชญาฝ่ายประจักษ์นิยม ท่านยืนยันว่า ความรู้ต้องเกิดจากประสบการณ์ ส่วนในประเด็นของฝ่ายศีลธรรมนั้น ท่านไม่เชื่อกฎทางศีลธรรมหรือทัศนะของฝ่ายศาสนาที่มีผลพวงต่อเนื่องกันชั่วกาลปาวสาน ท่านให้ความสำคัญเพียงแค่ว่าความเป็นจริงที่ยอมรับได้ทางผัสสะ ฮิวม์ก็เช่นเดียวกันกับ ท่านมาเคียเวลลี (Machiaavelli นักปรัชญาการเมืองชาวอิตาลี) ที่ได้แยกศีลธรรมออกจากศาสนา (สุธรรม ชูสัตยสกุล, เอกสารประกอบการเรียนการสอนวิชาจริยศาสตร์, (กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ไม่ปรากฏปีที่พิมพ์), หน้า 18)

1. ลัทธินิยัตินิยม (Determinism) ฮิวม์เป็นนักนิยัตินิยม ซึ่งกล่าวไว้ว่า ท่านเชื่อในพฤติกรรมของมนุษย์ว่า เป็นสิ่งที่กำหนดเหตุและผล ท่านได้กล่าวว่า “ดูเหมือนว่าจะเป็นไปไม่ได้เลยที่จะกำหนดตามกฎของวิทยาศาสตร์หรือการกระทำใด ๆ โดยปราศจากกฎของความจำเป็น และอิทธิพลตรงจุดนี้ก็เกิดจากการกระทำที่เป็นไปตามกฎของเหตุและผล เกิดจากลักษณะอุปนิสัยไปสู่การปฏิบัติ” (It seems almost impossible to engage either in science or in action of any kind without acknowledging the doctrine of necessity , and inference from motive to voluntary actions ,from character to conduct”

2. ทฤษฎีเรื่องอารมณ์ของฮิวม์ (Hume’s Theory of Emotions) ฮิวม์เห็นว่า ความพึงพอใจ ความเจ็บปวด อยู่ในฐานะเป็นพื้นฐานของข้อปฏิบัติทางศีลธรรม อารมณ์หรืออีกนัยคือ พวกกิเลส เกิดขึ้นมาเพราะอาศัยความรู้สึทางอารมณ์ หรือกิเลสเป็นพื้นฐาน ฮิวม์ได้แบ่งแยกพวกกิเลสออกเป็นชั้น ๆ คือ พวกกิเลสที่เกิดขึ้นโดยตรงกับพวกกิเลสที่เกิดขึ้นโดยอ้อม พวกกิเลสที่เกิดขึ้นโดยตรงได้แก่ ความปรารถนา ความเศร้าโศก ความกลัว ความหวัง ความร่าเริง ส่วนพวกกิเลสที่เกิดขึ้นโดยอ้อม ได้แก่ความรัก ความเกลียด ความสงสาร ความริษยา มุ่งร้าย ความกรุณาเผื่อแผ่ ฯลฯ พวกกิเลสโดยอ้อมนั้นโดยธรรมชาติแล้วเกิดขึ้นเพราะกิเลสโดยตรง

3. ลัทธิเห็นแก่ตัว และ ลัทธิเห็นแก่ผู้อื่น (Egoism and Altruism) ฮิวม์ถือทางสายกลางต่อคำถามเรื่องลัทธิการเห็นแก่ตัวและลัทธิเห็นแก่ผู้อื่น ท่านยอมรับว่า มนุษย์เป็นสัตว์ที่เห็นแก่ตัวที่ไม่ชอบเขต แต่ท่านไม่เห็นด้วยกับทัศนะอันสุดโต่งของฮอบส์ที่เชื่อว่า มนุษย์เป็นสัตว์ที่เห็นแก่ตัว ตามทัศนะของฮิวส์แล้ว มนุษย์มีความดีตามธรรมชาติอยู่บางอย่าง ซึ่งเราพบได้จากคุณค่าและไอเดีย (idea) ต่าง ๆ ที่มีอยู่ในมนุษย์ เช่นความเป็นมิตรภาพ ความรักของบิดามารดา และความเมตตากรุณา ฯลฯ เราไม่อาจรักหม่มมนุษย์ที่เป็นนามธรรมได้

แต่เราก็รักครอบครัวและหมู่คณะทางสังคมของพวกเรากันเองได้มนุษย์นั้นว่าไปแล้วก็เป็นผู้ที่เห็นแก่ตัวและเห็นแก่ผู้อื่น

4. ความเห็นอกเห็นใจ (Sympathy) ฮิวม์มีความเห็นว่า ความเห็นอกเห็นใจกันนี้แหละคือจุดศูนย์กลางของชีวิตที่มีศีลธรรมเพราะถ้าปราศจากความเห็นอกเห็นใจกันเสียแล้วก็มีแต่ความสมบูรณ์ที่ขาดศีลธรรม พวกเราต้องตกเป็นเหยื่อของความยุติธรรม ถ้าเราอยู่กันโดยปราศจากความเห็นอกเห็นใจกันถึงแม้ว่าความเห็นอกเห็นใจกันอันเป็นมิตรภาพทางสังคมและเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ เพราะถ้าขาดความเห็นอกเห็นใจกันไซ้ร้ ก็จะไม่มิตมิตรภาพอันถาวรที่เป็นไปได้อย่างแท้จริง ความเห็นอกเห็นใจนั้นไม่ใช่เป็นเพียง “ความกรุณาหรือความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กันเพียงในวงจำกัด” สำหรับในครอบครัวหรือภายในแวดวงเพื่อนฝูงเท่านั้น แท้จริงแล้ว ความเห็นอกเห็นใจกันต้องแผ่ไปสู่อะไรก็ตามถึงต่อมวลมนุษย์ทั้งปวงจึงจะถูก ถึงแม้ว่าความเห็นอกเห็นใจจะถูกจำกัดอยู่แต่บุคคลไม่กี่คนก็ตาม เราควรจะทำให้แผ่กว้างออกไปสู่มวลมนุษย์ทั้งปวงด้วย และยิ่งไปกว่านั้น ความเห็นอกเห็นใจเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการสร้างแนวคิดอันเป็นประโยชน์ของสาธารณะอีกทางหนึ่งด้วยจริง ๆ แล้ว ความเห็นอกเห็นใจกันของมนุษย์นั้นคือรูปแบบทางศีลธรรมในยุคแรก คุณธรรมโดยสัญชาตญาณของมนุษย์นี้เองได้กลายเป็นระบบศีลธรรมในกาลต่อมา ความเห็นอกเห็นใจกันยังแสดงบทบาทอันสำคัญการดำเนินชีวิตของสาธารณะชนเพราะโดยปกติแล้วเราจะแสดงออกในเรื่องของความเห็นอกเห็นใจ เพื่อประโยชน์ของสาธารณะมากกว่าประโยชน์ส่วนตัว การควบคุมผลประโยชน์อันเป็นเพียงส่วนตนตรงนี้ ได้ก่อให้เกิดมาตรฐานทางศีลธรรมขึ้นมา

5. เหตุผลกับศีลธรรม (Reason and morality) ฮิวม์กล่าวว่า ในเรื่องจริยศาสตร์แล้ว เหตุผลมิใช่ข้อตัดสินหรือตัวชี้แนะที่สมบูรณ์ยิ่งกว่านั้น ความรู้สึกต่าง ๆ ของเราคือตัวแสดงบทบาทอันสำคัญยิ่งในการก่อให้เกิดประเด็นต่าง ๆ ทางด้านศีลธรรมขึ้นมา ด้วยเหตุนี้ ฮิวม์จึงมีทัศนะที่แตกต่างกับทัศนะของสปีโนซา ผู้ที่มีความเชื่อว่า ศีลธรรมที่แท้จริงนั้นบุคคลสามารถจะบรรลุถึงได้ต้องผ่านการใช้เหตุผลและผ่านการเอาชนะอารมณ์ของตนเอง ส่วนฮิวม์ได้เน้นเรื่องบทบาทของอารมณ์ที่เป็นตัวการสร้างศีลธรรมขึ้นมาผ่านการการใช้เหตุผลเราไม่สามารถจะรู้จักคุณค่าต่าง ๆ ของศีลธรรมได้เลย แต่ถ้าผ่านอารมณ์เช่น ความเห็นอกเห็นใจกัน เราจะสามารถสร้างมาตรฐานบางอย่างในทางศีลธรรมได้

6. เป้าหมายของศีลธรรม (The end of Morality) ถามว่า “เป้าหมายของศีลธรรมคืออะไร ?” ฮิวม์ตอบว่า ประโยชน์คือ เป้าหมายหรือจุดประสงค์ของศีลธรรม ข้อปฏิบัติทางศีลธรรมนั้นไม่ใช่เป้าหมายในตัวของมันเองอย่างที่คุณนักบวชศาสนาบางคนเชื่อถือ คุณธรรมต่าง ๆ จะต้องใช้ประโยชน์ต่อสังคมและได้ประโยชน์ต่อตนเพราะฉะนั้น ฮิวม์นิยมยกย่อง ศีลธรรมทางปฏิบัติและศีลธรรมที่เป็นรูปธรรมกว่าศีลธรรมตามแนวศาสนาและศีลธรรมที่เป็นนามธรรม

8. บทสรุปปรัชญาของเดวิด ฮิวม์

เสรีภาพในทรรศนะของเดวิด ฮิวม์ จัดเป็นเสรีภาพตามแนวทางของปัจเจกนิยม ฮิวม์จึงปฏิเสธเรื่องของจิตสารหรือตัวตน เมื่อไม่มีจิตหรือตัวตนก็ต้องมีผู้สร้างหรือพระเจ้า ซึ่งฮิวม์ก็ไม่อ้างถึงพระเจ้าซึ่งอยู่นอกเหนือประสบการณ์เช่นกัน

ฮิวม์คัดค้านความเชื่อทางศาสนาในบางเรื่อง เช่น เรื่องพระเจ้าตามคิดของพวกคริสเตียน ซึ่งคิดว่าพระเจ้าเป็นผู้ที่มีความดีสูงสุด มีสมบูรณ์ที่สุด แต่ฮิวม์ชี้ให้เห็นว่าพระเจ้าสร้างโลกที่เต็มไปด้วยความทุกข์ความเดือดร้อน ดังนั้นพระเจ้าน่าจะเป็นต้นกำเนิดของความชั่วร้าย อีกประการหนึ่ง เวลาที่เรานึกถึงพระเจ้านั้นลักษณะเหมือนมนุษย์ซึ่งก็แสดงว่าพระเจ้าจะต้องมีอารมณ์ มีความรัก ความเกลียด ความอิจฉาริษยา เป็นต้น นอกจากนั้น พวกที่เคร่งศาสนา มักอ้างถึงพระเจ้า ว่าเป็นสาเหตุแรกของทุกสิ่งทุกอย่างในจักรวาล ซึ่งเรื่องนี้เขาเห็นว่า เป็นเรื่องที่อยู่เกินขอบเขตความรู้หรือประสบการณ์ของมนุษย์ดังนั้น การอ้างถึงสาเหตุแรกไม่ได้เป็นการ

ยืนยันถึงความมีอยู่ของพระเจ้า ว่าเป็นสาเหตุแรกของทุกสิ่งทุกอย่างในจักรวาล ซึ่งเรื่องนี้เขาเห็นว่าเป็นเรื่องที่อยู่เกินขอบเขตความรู้หรือประสบการณ์ของมนุษย์ ดังนั้น การอ้างถึงสาเหตุแรกไม่ได้เป็นการยืนยันถึงความมีอยู่ของพระเจ้า

บ่อเกิดของศาสนาและความเชื่อถือในพระเจ้านั้น สืบเนื่องมาจากมนุษย์ต้องการความสุข มีความกลัวต่อความทุกข์และความหายนะที่จะเกิดขึ้นในอนาคต นอกจากนั้นมนุษย์ย่อมจะกลัวตาย จึงต้องการที่จะให้พระเป็นเจ้าเป็นที่พึ่ง เพื่อบันดาลให้ตนเองมีชีวิตเป็นอมตะ และต้องการให้มีปาฏิหาริย์เพื่อจะได้ตอบสนองความต้องการของมนุษย์ ต่อจากนั้น บรรดานักการศาสนาและนักปรัชญาทั้งหลายพยายามอธิบายเรื่องของศาสนาให้เหมาะสมกับความต้องการและความเชื่อถือของคนทั่วไปมากขึ้น

ฮิวม์เป็นผู้ปฏิวัติแนวคิดปรัชญาตะวันตกสมัยก่อน ๆ ทั้งหมดที่พยายามสร้างระบบอภิปรัชญา โดยมีความมีอยู่ของวัตถุสาร อดมภาพของจิตและพระเจ้า ซึ่งเป็นเรื่องที่นอกเหนือประสบการณ์ เขาเน้นความสำคัญในความรู้ที่ได้จากประสบการณ์อันเป็นวิธีการแบบประจักษ์นิยม และเนื่องจากประสบการณ์นั้นมิชอบเขตจำกัด เพราะยังมีอีกหลายเรื่องที่ประสบการณ์เข้าไม่ถึง ซึ่งฮิวม์ก็ปฏิเสธเรื่องต่าง ๆ ดังกล่าวดังนั้นปรัชญาของฮิวม์จึงจบลงด้วยระบบวิมตินิยม

บรรณานุกรม

- กิริติ บุญเจือ. (2522). **ปรัชญาลัทธิอัตถิภาวนิยม**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช.
- ชเอิญศรี อิศรางกูร ณ อยุธยา. (2539). **ปรัชญาตะวันตกสมัยใหม่**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- ชัยวัฒน์ อัตพัฒน์. (2539). **ปรัชญาตะวันตกสมัยใหม่ 2**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- ปรีชา ช่างขวัญยืน. (2538). **ปรัชญาแห่งอุดมการณ์ทางการเมือง**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2540). **พจนานุกรมศัพท์ปรัชญา อังกฤษ-ไทย**. กรุงเทพฯ: ห้างหุ้นส่วนจำกัดอรุณการพิมพ์.
- สถิต วงศ์สวรรค์. (2540). **ปรัชญาเบื้องต้น**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์อักษรพิทยา.
- สุวรรณ เพชรนิล. (2534). **ปรัชญาอินเดียร่วมสมัย**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- อดิศักดิ์ ทองบุญ. (2540). **ปรัชญาอินเดียร่วมสมัย**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.